

NEDERLAND STAAKT

DEMASQUÉ DER ILLUSIES
DE MAAT IS VOL
VLAM IN HET KRUITVAT
DE KRUIK BARST
GEEN STILTE NA DE STORM

47

De bezettingsgeschiedenis van Nederland is, wanneer men uitgaat van de verhouding tussen de bezetter en het Nederlandse volk, ruwweg in vier perioden te verdelen. Deze perioden worden afgebakend door de drie grote stakingen die Nederland in de jaren 1940—1945 gekend heeft: de Februaristaking van 1941, de April-Meistaking van 1943 en de Spoorwegstaking, die op 17 september 1944 werd afgekondigd.

De eerste maanden van de bezetting kunnen dan gezien worden als een tijd van voorzichtig afwachten, van een wederzijds aftasten van elkaars houdingen en intenties, van pogingen om — uitgaande van de, ook internationaal gezien, zo sterke machtspositie van Duitsland — tot een *modus vivendi* te geraken. De mislukking van de Duitse politiek van 'Germaanse broederschap' en het tot duidelijker besef van het wezen van het nationaal-socialisme geraken van het Nederlandse volk kondigden zich al in de laatste maanden van 1940 aan; door de gebeurtenissen in februari '41 werd men aan beide zijden met de neus op de feiten gedrukt: een aanvaardbaar compromis bleek onmogelijk.

Er volgden twee jaar waarin de Duitsers stap voor stap hun maatregelen konden nemen om hun doeleinden te bereiken, zonder dat zij op veel tegenstand stieten. Wel groeide de weerzin en de afkeer, wel volgden de protesten van Nederlandse zijde — soms openlijk, steeds veelvuldiger ondergronds — elkaar in stijgende frequentie op, maar daadwerkelijk verzet tegen de onderdrukking vond, ook al waren er langzamerhand duizenden bij betrokken, nog slechts in geringe mate plaats.

Dan, na een periode van enkele maanden waarin ook de positie van de NSB aanzienlijk sterker bleek te zijn geworden en er een reeks gebeurtenissen plaatsvond die duidelijk aangaf hoe de spanning tussen de nazi's en het Nederlandse volk steeds toenam, volgde plotseling een maatregel die een aanslag op het hele volk scheen aan te kondigen: de wegvoering in krijgsgevangenschap van alle (omstreeks 300.000) Nederlanders die in 1940 onder de wapenen waren. De reacties van miljoenen Nederlanders en vooral ook de wijze waarop hun protest, de staking, werd neergeslagen, luidden de derde periode in, een tijdsbestek waarin de bezetter, zonder zich nog verder te bekommeren om de reacties van de bevolking, *rücksichtslos* zijn doeleinden trachtte te verwezenlijken, waarin evenwel een steeds groeiend deel van die bevolking niet meer bereid gevonden werd zich willoos naar de Duitse bevelen te schikken.

Van mei 1943 naar een maatschappij waarin nog slechts onbeperkte terreur, ellende en wanhopig verzet een plaats hadden en die in september 1944 begon, was evenwel nog een lange weg.

A.H.P.

ONTWIKKELING VAN
DE SITUATIE IN NEDERLAND:
MAART 1941—EIND 1942

DEMASQUÉ DER ILLUSIES

DRS. A. H. PAAPE

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

Twee weken na de Februaristaking, op 12 maart 1941, sprak rijkscommissaris Seyss-Inquart in het Amsterdamse Concertgebouw tot de aldaar opgetrommelde kameraden van het *Arbeitsbereich der NSDAP in den Niederlanden*. 'Ik hoop dat het Nederlandse volk uit de ervaringen der laatste dagen geleerd heeft, hoe onverbidde de bezettingsmacht haar taak en haar recht weet te handhaven... Wij zullen in de toekomst, wanneer dat nodig is, nog harder zijn.'

Een dag later, 13 maart, vielen op de Waalsdorpervlakte achttien Nederlanders (vijftien Geuzen en drie Februaristakers) onder de kogels van een Duits vuurpeloton. Het was de eerste executie van een omvangrijke groep moe-

dige verzetstrijders in het bezette Nederland. Nederland was nog maar tien maanden bezet. Maar hoe ver was men al verwijderd van de rustige, men zou bijna kunnen zeggen vriendelijke atmosfeer die de eerste paar maanden van de bezetting door de Duitsers gekenmerkt had.

Seyss-Inquart was in mei 1940 hier gekomen met de opdracht te proberen het Nederlandse volk — als Germaans broedervolk van de Duitsers — voor het nationaal-socialisme te winnen. De Nederlanders zouden vooral niet te hard mogen worden aangepakt — zij zouden met zachte hand moeten worden opgevoed. Tegen deze achtergrond klonken de woorden van de kersverse rijkscommissaris tijdens zijn

intreerede in de Ridderzaal, op 29 mei 1940: 'Wij komen hier niet om een volkskarakter in het nauw te brengen en te vernielen en om aan een land de vrijheid te ontnemen... wij willen dit land en zijn bevolking noch imperialistisch in het nauw drijven, noch aan dit land en zijn volk onze politieke overtuiging opdringen.' Dat laatste kon voor de scherpzinnige toehoorder die enig inzicht had in de nazi-leer en -praktijk, weinig anders betekenen dan: 'Wij willen het *voorlopig* aan de Nederlanders overlaten zichzelf te bekeren.' Maar hoe weinigen waren er in die eerste tijd die de formulering van Seyss-Inquarts beloften anders konden zien dan als een geruststelling?

Ogenschijnlijk waren daar ook wel redenen

voor. Het gezicht dat de bezetter in die eerste tijd toonde, was beduidend vriendelijker dan men had verwacht. De soldaten van de *Wehrmacht* gedroegen zich uitermate correct; huiszoekingen, massale arrestaties, een terreurregime van de *Gestapo*, zij waren uitgebleven; de Nederlandse krijgsgevangenen mochten — dank zij de 'grootmoedigheid' van de *Führer*, zoals de Duitsers niet nalieten duidelijk te benadrukken — na korte tijd naar hun gezinnen terugkeren; Mussert en zijn NSB'ers waren niet in het regeringszadel gezet; het landsbestuur bleef, zij het natuurlijk onder Duits toezicht, in handen van vertrouwde Nederlandse ambtenaren en functionarissen. Dat alles droeg bij tot de onzekerheid en de

volledig naar Duitse wensen hadden geschikt of zich kritisch hadden uitgelaten, volgden elkaar op; de NSB werd steeds duidelijker bevoorrecht en de WA kon steeds openlijker en drierster demonstreren dat het straatbeeld beheerst zou worden door de Nederlandse nazi's. Nog kon men hopen dat de Duitsers zich van deze provocaties zouden distantiëren, nog kon men menen (maar hoe naïef waren deze gedachten) dat de bezetters zouden inzien dat steunverlening aan deze meest gehate groep Nederlanders de weg tot samenwerking met bredere groeperingen volledig zou versperren.

Toen kwamen de opstootjes, de gevechten in de hoofdstad, de *razzia's* en het antwoord als een

onheilspellende vloedgolf: de Februaristaking. Het klimaat van de bezetting was duidelijk veranderd. Men wist nu aan beide zijden wat men aan elkaar had. Een belangrijk deel van de bevolking was niet bereid gebleken zich zonder protest alles te laten welgevalen en had zich veel obstinater gedragen dan de Duitsers voor mogelijk hadden gehouden. De bezetters — ook zij die niet al veel eerder tot die conclusie gekomen waren — hadden hun keus gemaakt. Voor de verwezenlijking van hun oorlogsdoel-einden, het onbedreigd handhaven van hun strategische positie en het dienstbaar maken van het land aan hun oorlogseconomie, hadden zij slechts behoefte aan orde en rust. Die orde en die rust zouden zij verzekeren met hun eigen

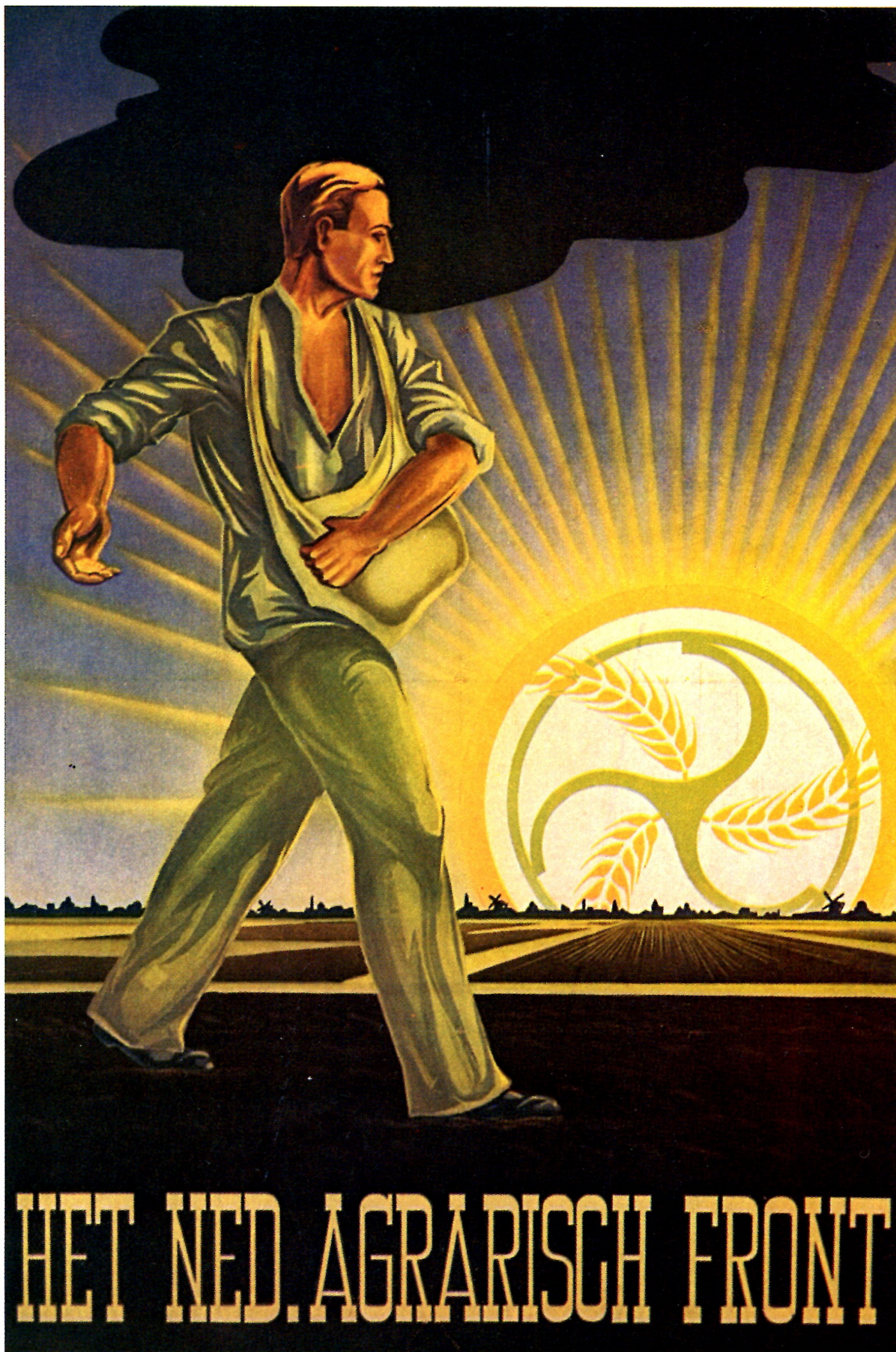
Links: rijkscommissaris Seyss-Inquart sprak op 29 mei 1940 in de Ridderzaal te Den Haag een voor velen nog geruststellende intrede uit.

Rechts: Het Nederlands Agrarisch Front poogde als voorloper van de Nederlandse Landstand de boeren onder nationaal-socialistische leiding te organiseren.

verwarring waarin een groot deel van de Nederlanders verkeerde. De onverwachte snelle nederlaag tegen de zo oppermachtig gebleken vijand, het vertrek van koningin en regering naar Engeland, waardoor men zich in de steek gelaten voelde, de ontwikkeling van de strijd in België en Frankrijk, de capitulatie óók van dit laatste land, de schijnbaar wanhopige positie waarin Engeland verkeerde. Kon dat alles iets anders betekenen dan wat Colijn in juni in zijn brochure 'Op de grens van twee werelden' schreef, namelijk 'dat een nederlaag van Duitsland niet langer binnen de grens der mogelijkheden kan worden gerekend'? Kon men dan niet beter zien er het beste van te maken? Achteraf dient men zich er wellicht over te verbazen dat nog zovelen er in velerlei opzichten anders over dachten.

Wat dat 'beste' overigens zou kunnen inhouden, daarvan had niemand een duidelijk beeld. Gebruikmakend van de terughoudendheid die de Duitsers toonden met betrekking tot de NSB, kwam men tot de stichting van een nieuwe Nederlandse volksbeweging, de Nederlandse Unie, die veel meer dan de NSB kon pretenderen de wensen van de meerderheid van de Nederlanders te vertegenwoordigen. Poging tot collaboratie? Poging tot verzet? Het is hier niet de plaats daarover uit te weiden. De Unie ontwikkelde zich in haar massale aanhang sterker als manifestatie van afkeer tegen de NSB dan als organisatie tot samenwerking met de Duitsers.

Erg lang duurde de verwarring niet. De grootscheepse, Oranjegezinde manifestaties op Anjerdag (29 juni 1940) waren al een aanwijzing geweest hoe men een juister beeld gekregen had van de positie van koningshuis en regering. De Duitsers zelf schiepen alras meer duidelijkheid. Steeds vaker bleek hoe inhoudloos de 'beloften' van Seyss-Inquart waren geweest: grondwettelijke vrijheden werden beknot; NSB'ers werden aangesteld als bewindvoerders over politieke partijen en vakbonden; de eerste maatregelen tegen de joden wezen reeds naar wat in de toekomst te gebeuren stond; ontslag en arrestatie van functionarissen die zich niet

machtsapparaat en met hulp van de enige groep Nederlanders die voor hen volkomen betrouwbaar was, de NSB'ers. Zij die zich niet — en liefst onvoorwaardelijk — tot de nazi-leer wilden bekeren, telden niet meer mee. Zij werden slechts geduld voor zover hun diensten de nazi's ten nutte konden zijn. Een beslissing over wat er met Nederland en het Nederlandse volk als geheel zou moeten gebeuren, kon wachten tot na de oorlog. En ook omgekeerd was de positie waarin men verkeerde, nu maar al te duidelijk geworden: niemand in het bezette gebied behoefde zich meer de illusie te maken dat de Duitsers, in welk overleg dan ook, bereid zouden zijn tot meer dan eenrichtingsverkeer. Verontwaardigd was men, maar vooral ook

het bestuur en gingen belangrijke posten bezetten: als secretaris-generaal van de departementen, commissaris der provincie (de nieuwe benaming voor de functie van commissaris der koningin), burgemeester, functies bij politie en rechterlijke macht. Binnen hun apparaten bevorderden zij weer de benoeming van bentgenoten op alle niveaus. Structuur en bevoegdheden van het bestuursapparaat werden hervormd in nationaal-socialistische geest. Nazificatie en gelijkenschakeling gingen hand in hand. In de zomer van 1941 werden de democratische politieke partijen, die toch al tot werkloosheid waren gedoemd, ontbonden. Enkele maanden later werd de Nederlandse Unie verboden; een paar nog steeds bestaande fascisti-

Onder: bij de begrafenis van Seyffardt, de doodgeschoten bevelhebber van het Nederlandse Vrijwilligerslegioen voor de strijd in het oosten, liepen Seyss-Inquart, Mussert en Rauter voorop in de stoet.

Rechtsboven: voor de Ridderzaal stond de katafalk met het stoffelijk overschot van Seyffardt. Medestanders konden hem er de laatste groet brengen.

Rechtsonder: de Nederlandse soldaten waren in juni 1940 uit Duitse krijgsgevangenschap vrijgelaten. Het Nederlandse volk wilde in 1943 niet dat zij erin moesten terugkeren.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

geschrokken, nu de nazi's voor het eerst in bezet Nederland hun ware gezicht hadden laten zien. En hoewel de innerlijke weerstand tegen de bezetters gegroeid was en her en der steeds meer groepen en groepjes zich bezonnen op het plegen van daadwerkelijk verzet, boog de overgrote meerderheid zich voor het onvermijdelijke en vestigde haar hoop op de verre doch ongewisse toekomst.

In de twee jaar die volgden, konden de Duitsers hun regime verstevigen en verstrakken zonder op noemenswaardige tegenstand te stuiten. Bijna dagelijks werd Nederland geconfronteerd met nieuwe verordeningen, besluiten, bepalingen, ge- en verboden op elk denkbaar gebied. Steeds meer NSB'ers werden ingeschakeld bij

sche miniatuurpartijtjes verdwenen eveneens: over bleef alleen de NSB. Elke vrijheid van politieke keuze was nu ook formeel verdwenen. Ook elke vrijheid van beroeps- of vakorganisatie. De vakcentrales moesten verdwijnen en plaats maken voor een naar Duits voorbeeld gesticht nationaal-socialistisch Nederlands Arbeidsfront; de boeren werden verplicht zich het lidmaatschap te laten welgevalen van de Nederlandse Landstand — onder nazi-leiding; voor de journalisten kwam er het Verbond van Nederlandse Journalisten — onder nazi-leiding. De kunstenaars werd een Nederlands pendant van de *Reichskulturkammer* toegedacht, de Nederlandse Kultuurkamer. Zo ging het voort: voor de artsen een Artsenkamer,

voor de tandartsen een Tandartsenkamer, voor de dierenartsen een Dierenartsenkamer, voor de apothekers een Apothekerskamer...

Verenigingen en stichtingen werden verboden, onder nazi-beheer gesteld, opgeheven. Steeds meer sectoren van het bedrijfsleven werden — direct of indirect — ingeschakeld voor de Duitse oorlogsproductie. Voortdurend werden nieuwe groepen Nederlanders aangewezen om in het kader van de 'arbeidsinzet' in Duitsland in de oorlogsindustrie te gaan werken.

Wat deed men tegen dat alles? Veel, maar te weinig. Men poogde de tegen zichzelf gerichte maatregelen te ontlopen, aan hun gevolgen te ontkomen. Individueel, soms samen met anderen. De resultaten waren nu eens gering, dan

weer wat groter. Steeds knellender werd de greep van de nazi's.

In de zomer en de herfst van 1941 werden in Amsterdam, Den Haag, Arnhem en Enschede wederom vele honderden joden bij razzia's opgepakt en naar Mauthausen gebracht. In het voorjaar van 1942 werden enkele duizenden reserve-officieren van het voormalige Nederlandse leger onder een voorwendsel naar enkele legerplaatsen gelokt en vervolgens in krijgsgevangenschap naar Duitsland gevoerd. In mei en juli 1942 werden meer dan duizend Nederlanders, meest vooraanstaanden uit verschillende sectoren van het maatschappelijk leven, als gijzelaars gearresteerd; een twintigtal van hen werd in augustus en oktober gefusilleerd

als represaille voor door anderen gepleegde sabotagedaden. De maatregelen tegen de joden hadden steeds ingrijpender vormen aangenomen — van de zomer van 1942 af werden ze wekelijks bij duizenden tegelijk op de meest brute en openlijke wijze gevangengenomen en op wrede en beestachtige manier naar Polen gedeporteerd.

Buiten de grenzen ging de oorlog voort. De deelneming van de Sowjetunie en de Verenigde Staten aan de strijd had de hoop op de uiteindelijke overwinning voor velen tot een zekerheid gemaakt. Tegen het einde van 1942 leek het keerpunt eindelijk bereikt: Duitsers en Italianen werden uit Noord-Afrika verjaagd, de Japanners werden teruggedrongen, de Duitsers

waren er niet in geslaagd Stalingrad te veroveren en een nieuw Russisch winteroffensief stond voor de deur. Redenen genoeg om optimistisch naar de toekomst te kijken.

Maar dicht bij huis werd de situatie steeds moeilijker. Steeds meer mensen werden in steeds meer facetten van hun leven getroffen door steeds weer nieuwe maatregelen. De verbittering groeide. Langzaam, al te langzaam groeiden ook het daadwerkelijke verzet en de daadwerkelijke hulp aan bedreigden en vervolgden. De haat en de afkeer tegen de Duitsers nam toe. Meer nog, wellicht, die tegen hun trouwe paladijnen en handlangers die hen bij de uitvoering van al hun maatregelen behulpzaam waren, de NSB'ers.

DE MAAT IS VOL

A. J. VAN DER LEEUW

De gebeurtenissen van de laatste weken nopen de Kerken zich tot de gemeenten te wenden.

Het is de taak der Kerk, hoe zeer ook doordrongen van eigen schuld voor God - krachtens haar van Christus' wege opgelegde roeping - haar stem te doen hooren, ook wanneer in het openbare leven de in het Evangelie verankerde beginselen worden aangetast. Zij heeft zich derhalve reeds meermalen gewend tot de bezettende macht met ernstig beklag over maatregelen, die byzonderlijk in strijd zijn met de beginselen die de grondslagen vormen van ons Christelijk volksleven: gerechtigheid, barmhartigheid en vrijheid van levensovertuiging. De Kerk zou immers schuldig staan, indien zij niet de machthebbers erop zou wijzen, dat ook zij aan de Goddelijke Wet onderworpen zijn. Daarom bracht zij reeds onder de aandacht van de bezettende macht:

- de toenemende rechteloosheid;
- het ten doode vervolgen van Joodsche medeburgers;
- het opdringen van eene levens- en wereldbeschouwing, die lijnrecht in strijd is met het Evangelie van Jezus Christus;
- den verplichten arbeidsdienst als nationaal-socialistisch opvoedingsinstituut;
- het aantasten van de vrijheid van het Christelijk onderwijs;
- het gedwongen tewerkstellen van Nederlandsche arbeiders in Duitschland;
- het ter dood brengen van gijzelaars;
- het gevangen nemen en het gevangen houden van velen, o.a. van kerkelijke ambtsdragers onder zoodanige omstandigheden, dat reeds een ontstellend aantal in de concentratiekampen het offer van hun leven moest brengen.

Thans moet zij opkomen tegen het opjagen, grijpen en wegvoeren van duizenden jonge menschen.

Aan den anderen kant acht de Kerk zich echter geroepen met den meesten nadruk te waarschuwen tegen haat- en wraakgevoelens in het hart van ons volk en haar stem te verheffen tegen de uitingen daarvan. Niemand mag, naar het Woord van God, het recht in eigen hand nemen.

Maar evenzeer hebben zij de roeping ook dit Woord van God te prediken: "Men moet Gode meer gehoorzaam zijn dan den menschen". Dit Woord geldt als richtsnoer bij alle gewetensconflicten, ook bij die, welke door de genomen maatregelen zijn opgeroepen.

Dit Woord verbiedt medewerking te verleen aan daden van onrecht, waardoor men zich mede aan dat onrecht schuldig zou maken.

De Kerken zullen dit opnieuw onder de aandacht van den Heer Rijkscommissaris brengen en zij bidden van God, dat en de bezettende macht en ons volk den weg der gerechtigheid en der gehoorzaamheid aan Zijn Woord mogen gaan. -

=====

Linkerpagina: dit op 17 februari 1943 aan de rijkscommissaris gerichte protest van de gezamenlijke kerken werd de zondag daarop van alle kansels voorgelezen.

Onder: op de pas benoemde secretaris-generaal van het departement van volksvoorlichting en kunsten, mr. H. Reydon, werd op 9 februari 1943 een geslaagde aanslag gepleegd.

Rechts: het telexbericht dat Rauter aan Himmler zond over de ordelijke gang van zaken bij Seyffardts begrafenis. Hij meldde tevens hoe ijskoud de bevolking op de plechtigheid reageerde.

In winter en voorjaar 1942—'43 steeg de spanning tussen enerzijds de massa van het Nederlandse volk en anderzijds de bezetters en de NSB voortdurend. Een reeks gebeurtenissen was daarvan de oorzaak.

Daar was in de eerste plaats de zogenaamde 'arbeidsinzet', de gedwongen tewerkstelling van Nederlandse mannen in Duitsland. Tussen april 1942 en april 1943 waren ongeveer 187.000 mannen naar Duitsland gezonden, bijna evenveel als in de twee voorgaande jaren tezamen. Bovendien geschiedde de 'bemiddeling' sinds begin 1942 met het dreigement van een *Dienstverpflichtung* achter de hand en werden niet langer alleen werklozen uitgezonden: men haalde de arbeiders ook uit de bedrijven, die daartoe intensief werden 'uitgekamd'.

Het verloop van de oorlog maakte de tewerkstelling niet aantrekkelijker: de eerste zware bombardementen op Duitse steden hadden al plaatsgevonden en iedereen begreep dat werken in Duitsland hoe langer hoe gevaarlijker zou worden. De tegenzin nam toe. Naarmate de Duitse programma's voor tewerkstelling meer mannen omvatten, kwam een steeds geringer aantal op. Arbeiders en werkgevers begonnen zich tegen de eisen van de bezetter te verweren. Het Duitse programma voor maart en april 1943, de *Stahl- und Eisenaktion*, dat voorzag in

de tewerkstelling van 100.000 arbeiders, werd slechts voor 51% gerealiseerd. Het viel te voorzien dat Hitler na het verlies van zijn 6e leger bij Stalingrad meer Duitse arbeiders onder de wapenen zou moeten roepen. De gaten die dan in de fabrieksbezettingen zouden vallen, zouden met buitenlanders moeten worden opgevuld. De toenemende eisen en de groeiende weerzin ertegen vormden een belangrijke spanningsbron.

Er gingen die winter in Nederland geruchten dat de bezetter nog verder gaande plannen koesterde. Men vreesde voor conscriptie: gedwongen dienst in het Duitse leger. Ook Napoleon immers had Nederlanders voor zich laten vechten, zo had men op school geleerd. Waar-

om zou Hitler niet dit voorbeeld navolgen? Bepaalde tekenen schenen erop te wijzen. In de herfst van 1942 waren 3000 Nederlandse arbeiders in Wahn bij Keulen in oude Duitse uniformen gestoken. Dat nieuws, onder andere door de illegale pers verspreid, maakte indruk. Wilden de Duitsers werkelijk verder gaan? Ook in Musserts redevoeringen was iets te horen over een grotere Nederlandse bijdrage aan de strijd in het oosten. Kon ook hij conscriptie bedoe-

len? Hij bedoelde het zeker. Want juist in die maanden hoopte Mussert weer eens dat de Duitsers hem aan de macht zouden brengen, hem benoemen tot minister-president van een kabinet-Mussert. In ruil voor die benoeming had hij

Persönlicher Stab Reichsführer-SS
 Schriftgutverwaltung
 Rkt. Nr. Geh. I 1122/43
 + blitz verm rk den haag 560 10/2/43 (1250) = =
 dringend, sofort vorlegen . = =
 an den
 reichsfuehrer -ss und chef der deutschen polizei
 heinrich himmler
 feldkommandostelle . = = =
 reichsfuehrer .
 soeben fand die trauerfeierlichkeit nach dem verstorbenen
 general seyffardt statt. ich hatte die sache mit waffen-ss
 und ordnungspolizei organisiert , da man ja die sache bei dem
 versagen der nsb ihr nicht ueberlassen konnte . die ganze
 feierlichkeit nahm einen sehr wuerdigen verlauf und machte
 einen ausgezeichneten eindruck. mit ausnahme der partei-
 genossenschaft den haag' s , beteiligte sich an dem umzug
 kein haager . der reichskommissar sah gerade bei diesem anlass,
 wie schwach die nsb hier ist und wie eiskalt ablehnend die
 uebergrosze mehrheit des volkes geworden ist .
 der wehrmachtsbefehlshaber und der kommandierende marine-
 admiral nahmen auch an dem begaengnis teil.
 zu irgendwelchen zwischenfaellen ist es nicht gekommen. = = =
 heil hitler
 ihr gehorsamst ergebener
 gez. r a u t e r
 ss- gruppenfuehrer und
 generalleutnant d.p. + +
 + 10/2 1310 eins kr nr 560 vhw / wolff + + +

zich bereid verklaard tienduizenden Nederlandse mannen op te roepen voor militaire dienst in de Sowjetunie. Dat verraderlijke aanbod was strikt geheim gehouden en is tijdens de bezetting ook nooit in concrete vorm uitgelekt. Maar de geruchten bevatten een kern van waarheid. Het spreekt vanzelf dat zij de onrust sterk vergrootten.

Dit brengt ons tot de NSB zelf als bron van toenemende spanning. De bevolking begreep dat de NSB ernaar streefde 'de macht over te ne-

Per stencil werd alle studenten verzocht de verwachte loyaliteitsverklaring niet te tekenen. Slechts veertien procent van de studenten tekende de verklaring toch.

men', aan de regering te komen. En zij begreep ook dat daarmee de toestand nog ondraaglijker zou worden. Zonder enige informatie over de werkelijke kansen van de NSB op de 'macht' leefde men in vrees. Van het heftige intrigespel dat zich achter de schermen afspeelde, wist men niets.

Juist over de positie van Mussert en zijn beweging was namelijk in de herfst van 1942 binnen het bezettingsbestuur in alle stilte een hevige strijd aan de gang. Fritz Schmidt, de vertegenwoordiger van de Duitse *Partei* in Nederland en Seyss-Inquarts voornaamste politieke adviseur, wilde de NSB werkelijk aan de regering brengen. Overigens niet uit waardering voor Mussert. Hij was ervan overtuigd dat zelfs een

korte periode van NSB-bestuur Mussert definitief onmogelijk zou maken in de ogen van het Nederlandse volk. Dat volk zou dan zelfs de voorkeur geven aan een Duits bewind, waarbij Schmidt de door hem begeerde positie van *Gauleiter* in Nederland zou kunnen krijgen. Hij had het Vredespaleis al op het oog als zijn toekomstige residentie, van waaruit hij de Nederlanders zou germaniseren.

Seyss-Inquart moet in deze tijd bereid zijn geweest Schmidts advies op te volgen en een regering-Mussert te vormen. Daartegen verzette zich echter de SS. Evenals in Duitsland was er ook in het bezette gebied een scherpe tegenstelling tussen *Partei* en SS. Deze laatste deed alles om de vorming van een NSB-regering tegen te

6 Maart 1943

De vertegenwoordigers van alle Universiteiten en Hogescholen, aan de Nederlandsche studenten.

Binnenkort zal een loyaliteitsverklaring van U worden gevraagd, waarvan de inhoud waarschijnlijk zal luiden:

"Ondergeteekende wonende

verklaart hierbij plechtig dat hij de verordeningen en voorschriften van de bezettende en van de Nederlandsche overheid naar eer en geweten zal opvolgen en zich zal onthouden van elke handeling gericht tegen het Duitse Rijk, de Duitse weermacht of eenige Nederlandsche overheidsinstelling."

Een dergelijke verklaring mag door U niet worden geteekend.

Wat de loyaliteitsverklaring van U vraagt is landverraad. De verordeningen voorschriften en bepalingen van de bezettende macht leiden rechtstreeks tot vernietiging van het Nederlandsche volk, zijn onafhankelijkheid, zijn godsdienstvrijheid en al die waarden welke het door eeuwen heen ten koste van offers heeft weten te behouden.

Ook al zal niemand zich door zulk een verklaring gebonden voelen, haar thans en als collectiviteit van studenten te tekenen, zou een zoo funeste invloed op onze landgenooten en ons eigen moreel hebben, de Duitschers aan de andere kant zoo van onze zwakheid overtuigen, dat onze goede bedoelingen een dergelijke houding niet zouden kunnen billijken. Daarbij komt dat hij die ondertekent dan slechts door den bezetter als "bonafide" zal worden beschouwd, als hij het Universitaire leven normaal hervat. Een zoo danige hervatting ware echter onverantwoordelijke dwaasheid, na het gebeurde is overduidelijk dat een Duitse garantie dat de ondertekenaars kunnen doorstuderen en niet voor tewerkstelling in aanmerking zullen komen, volstrekt waardeloos is.

Op grond hiervan geven wij de volgende richtlijnen:

- 1o Een loyaliteitsverklaring zal door de studenten onder geen voorwaarde ondertekend worden.
- 2o Aan een oproep om voor Duitschland te gaan werken zal nooit onder welke pressie ook, gehoor gegeven worden.
- 3o Voor den verderen duur van den oorlog zullen alle Universitaire werkzaamheden, alle colleges, practica en co-assistentschappen niet meer worden hervat.

Nog meer dan hij die in Mei 1940 van het front wegliep is thans deserteur de student, die nu de nood van het Nederlandsche volk nog groter is, zich onttrekt aan het front dat wij vormen.

gaan. Rauter, de *Höhere SS- und Polizeiführer* in Den Haag, bombardeerde *Reichsführer-SS* Himmler met vernietigende raporten over Mussert en zijn beweging, uitgebracht door zijn inlichtingendienst, de SD. Hij had daarmee tenslotte succes; Hitler moet beslist hebben dat er in Nederland niet — zoals in Noorwegen — een eigen nationaal-socialistische regering gevormd zou worden. Toen Seyss-Inquart in december 1942 de benoeming van Mussert tot 'Leider van het Nederlandsche Volk' bekendmaakte, was dat een troostprijs zonder werkelijke inhoud.

Dat wist het Nederlandse volk echter niet. Zelfs de meestal toch iets beter ingelichte verzetsgroepen zagen in die benoeming — ten on-

rechte — de eerste stap naar een regering-Mussert. Toen Mussert eind januari 1943 een secretarie van staat mocht inrichten om van daaruit een zekere invloed op de verordeningen en besluiten van het bezettingsregime uit te oefenen zagen zij daarin — al evenzeer ten onrechte — een tweede stap.

Musserts benoeming tot 'Leider van het Nederlandsche Volk' gaf aanleiding tot tal van commentaren in de illegale pers. De contactgroep die sinds begin 1942 leiding trachtte te geven aan het verzet van de studenten, kondigde een proteststaking aan de universiteiten en hogescholen af. Die poging tot demonstratie leverde weinig op, de kerstvakantie voorkwam een spectaculaire mislukking.

Veel meer gerucht maakte de reactie van een andere verzetsgroep op de inrichting van de secretarie van staat. De kleine Amsterdamse groep CS-6 (Corellistraat 6, naar het huis waar de leden hun centrum hadden) was vastbesloten alles te doen tegen de dreigende nazificatie van Nederland. Na het bericht over de vorming van de secretarie van staat besloot zij over te gaan tot terreur tegen NSB'ers in hoge functies. Op 5 februari 1943 schoot Jan Verleun van CS-6 de bevelhebber van het Nederlandse Vrij-

De rector-magnificus van de universiteit van Amsterdam, prof. dr. H. T. Deelman, deelde de mogelijkheid tot tekenen van de loyaliteitsverklaring officieel mee.

STUDENT AF

Student, 21 jaar — Omgeving Leiden, Utrecht. 9 april 1943, vrijdag — Morgen is het de laatste dag dat we officieel student zijn. Wie op 10 april niet getekend heeft, is automatisch daarna geen student meer, en wat de ambteloze burgers boven het hoofd hangt, is overbekend. (...)

18 april, zondag — We zijn nu de gevaarlijke periode ingegaan, na een week uitstel. Iedere dag kan nu de slag vallen — er wordt zelfs gezegd dat het morgen zal zijn.

29 april, donderdag — Nu moeten alle Nederlandse krijgsgevangenen weer terug naar Duitsland. Mijn God, mijn God, wat een erbarmelijke toestand.

2 mei, zondag — Het gaat niet goed, geloof ik. Stakingen en geruchten van stakingen (vooral veel geruchten!) — maar van doorzetten is geen sprake. Nu het vrijdag niet gebeurd is, is er weinig kans meer. Misschien morgen... maar ook daar wordt al te veel over gepraat. De mensen hebben iets nodig om hun spanning af te reageren en vinden dat in staking of gepraat over staking.

Het is trouwens geen kleinigheid. Het standrecht is afgekondigd (er zijn, naar verteld wordt, al mensen doodgeschoten; verder 8 uur binnen) — en als de strijd begonnen wordt, gaat het erom vol te houden ondanks alles, anders is het zinloos. En daarom is het misschien maar beter er niet aan te beginnen (ik sta trouwens overal buiten door onze omstandigheden).

Maar, mijn God in de hemel, wat een toestand. Al die mannen die weg moeten — wat zal ervan terugkomen?

En ondertussen is het zó mooi buiten.

3 mei, maandag — Er zijn al ruim twintig mensen doodgeschoten. Mijn God, heerst dan de waanzin in deze wereld? Dit is om stapelgek te worden!

5 mei, woensdag — Het is nu zover. Morgen moeten we ons aanmelden. Al ging ik door een dal der schaduw des doods, ik zal geen kwaad vrezen, want Gij zijt met mij, Uw stok en Uw staf, die vertroosten mij. Mijn God, Uw nabijheid maakt alles, alles goed. Gij zijt de kracht van mijn leven, en ik wil gaan waar Gij mij roept. Uw goedertierenheid duurt toch de ganse dag. En ja: ik dank U, nóg kan ik het zeggen: ik dank U, het leven is goed. Amen.

(Uit: 'Dagboekfragmenten 1940—1945' — Den Haag 1954)

Amsterdam, 6 April 1943

Aan de studenten der Universiteit van Amsterdam.

Van den Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, enz. ontving ik op 6 April 1943 een telegram, betreffende de verklaring bedoeld in de verordening van den Secretaris-Generaal d.d. 10 Maart, no. 28, 1943.

In dit telegram deelt de Secretaris-Generaal o.a. het volgende mede:

1. Aan hen die tot en met 10 April 1943 teekenen wordt voortzetting der studie gegarandeerd.
2. Na 10 April mogen zij, die niet hebben geteekend, het onderwijs niet volgen.
3. Men mag ook na 10 April teekenen, doch aan dezulken wordt geen plaats in de numerus clausus gegarandeerd.
4. Zij, die na 10 April teekenen, lopen de kans voor **Arbeits-einsatz** te worden opgeroepen.
5. Ik (d.w.z. de Secretaris-Generaal) houd Dinsdagavond een radiotoespraak, die zal worden afgedrukt.
6. Ik (d.w.z. de Secretaris-Generaal) verzoek aan den Burgemeester het onderwijs op 12 April te doen hervatten.
7. Zij, die teekenen, moeten tevens hun inschrijvingskaart aan den Rector opzenden.

Ik voeg hieraan het volgende toe: Studenten, die Vrijdagmorgen 9 April met de ochtendpost nog geen exemplaar van de verklaring hebben ontvangen, kunnen dien dag of den daaropvolgenden een exemplaar aan het Bureau der Universiteit afhalen.

Op verlangen van den Secretaris-Generaal kunnen exemplaren van diens radiorede t.z.t. aan het Bureau der Universiteit worden afgehaald.

De Secretaris-Generaal deelt mij nader mede, dat dengenen, die voor 11 April de verklaring hebben geteekend, een plaats in de numerus clausus wordt gegarandeerd, ook in het komende studiejaar.

De Rector Magnificus,
H. T. DEELMAN

willigerslegioen voor de strijd in het oosten, luitenant-generaal b.d. Seyffardt, dood; op 9 februari pleegde een ander lid van die groep, dr. H. Kastein, een aanslag op mr. H. Reydon, de pas benoemde secretaris-generaal van het departement van volksvoorlichting en kunsten. De Duitse reactie was heftig, hoewel niet bloedig. Rauter wilde gijzelaars executeren als represaille, maar Seyss-Inquart voelde daar niet voor. Voorlopig besloten de Duitsers tot andere strafmaatregelen. Voor zijn dood had Seyffardt gezegd dat de pleger van de aanslag er had uit gezien 'als een student'. Dus zou men een groot aantal studenten oppakken en verhoren. Met de beproefde Duitse politiemethoden zou men er de terroristen wel uitzeven. Reeds de

te ondoordacht waren geweest. Het was bepaald niet hun bedoeling de universiteiten stil te leggen en talrijke jongemannen tot onderduiken te brengen. In de maanden februari-april traden zij weer met duidelijke voorzichtigheid op. Zo probeerden zij het hoger onderwijs weer op gang te brengen. Een moeilijke zaak, want het was duidelijk dat de studenten na de overval van 6 februari elk vertrouwen in de beloften van de bezetter hadden verloren. De Duitsers bleken tenslotte bereid de gevangengenomen en naar Vught overgebrachte studenten vrij te laten — maar daar moest iets tegenover staan; het Duitse prestige mocht geen schade lijden. Van Dam, de pro-Duitse secretaris-generaal

een boete opgelegd. Er bestond sinds 1941 een illegale organisatie, Medisch Contact, die door de meeste artsen als representatief werd erkend. Medisch Contact riep nu de artsen op formeel afstand te doen van de titel 'arts'. Daarmee zou de verplichting tot lidmaatschap van de Artsenkamer vervallen. Verder zou men natuurlijk gewoon zijn werk blijven doen. Op 24 maart begon de actie, 6200 artsen van de 6500 deden mee. Ze maakten het woord 'arts' op hun deur onleesbaar met verf of leukoplast. Een demonstratie aan de straat dus. Ook hier toonden de Duitsers zich inschikkelijk. Een plan van Himmler een paar honderd artsen naar concentratiekampen te sturen, vond geen genade bij Seyss-Inquart. Hij was bereid de NSB'ers van de Artsenkamer in de kou te laten staan, als de demonstratieve actie ophield. Begin april kwam dit compromis tussen verzet en bezetter tot stand. De Artsenkamer als gedwongen organisatie was daarmee voorgoed van de baan.

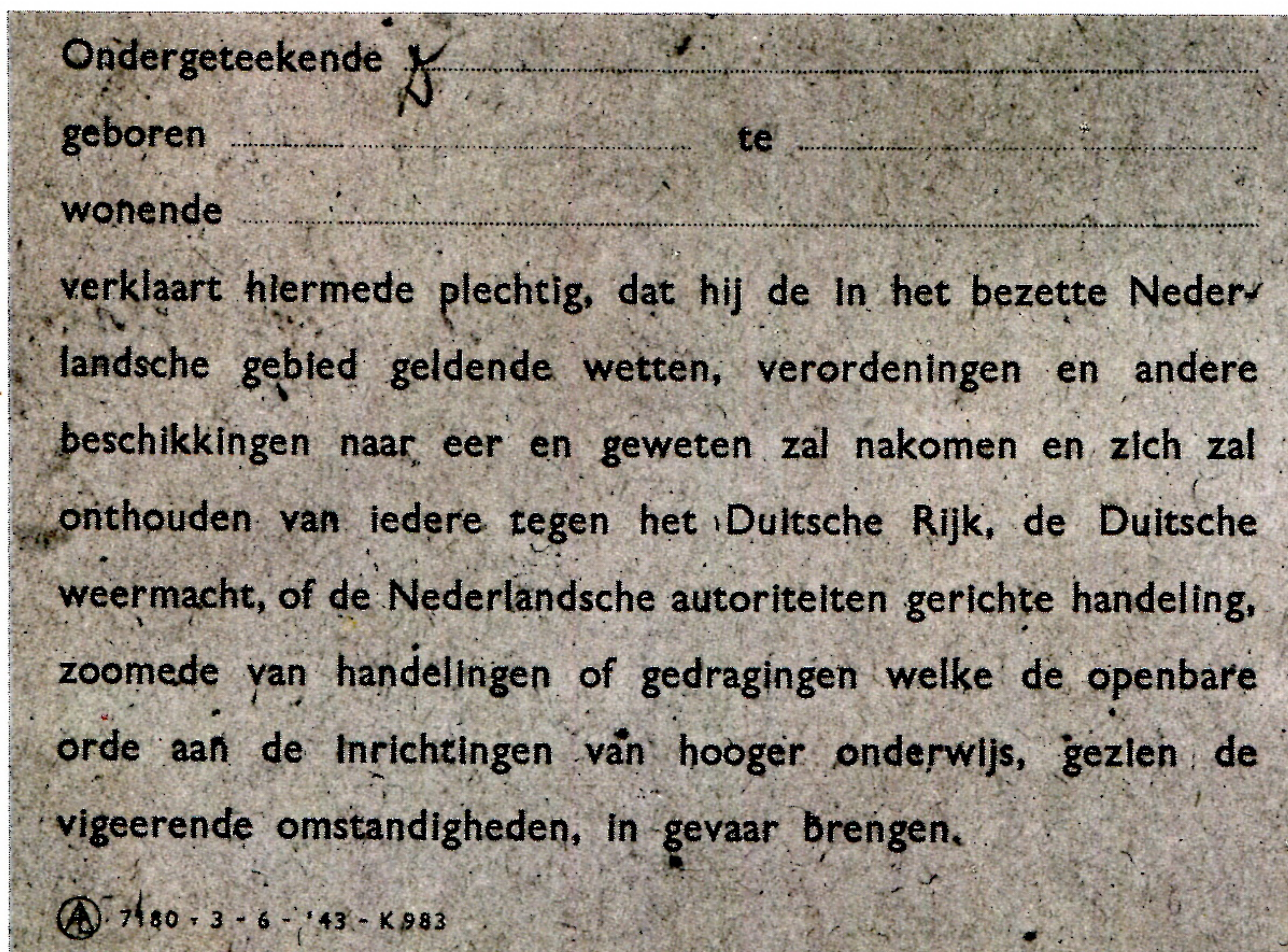
Deze twee successen van het georganiseerd verzet waren voor iedere Nederlander duidelijk waarneembaar geweest. Zij vielen bovendien in een tijd waarin het verloop van de oorlog een golf van optimisme door Nederland liet gaan. Rommel was in Egypte teruggedragen, de geallieerden waren geland in Algerije en Tunis, begin mei capituleerden de laatste Duitse troepen in Noord-Afrika. Hitlers tweede zomeroffensief in de Sowjetunie was gestrand aan de Wolga en de Terek. In februari 1943 leidde het tot de catastrofe van Stalingrad, waar in de barre winter een heel leger werd afgesneden en vernietigd.

Pieter 't Hoen — op dat ogenblik schreef mr. G. J. van Heuven Goedhart onder die naam — publiceerde in het illegale blad 'Het Parool' van 5 april 1943 een artikel 'Bereid U voor op de Groote Actie' waarin hij onder andere schreef: 'Het water staat ons aan de lippen. Ons volk, drie jaar welhaast gekrenkt en gedeukt door de Duitse tyrannen, beroofd van zijn goederen en zijn vrijheden, van zijn arbeidskrachten en zijn voorraden, wordt nu gedreven in zijn laatste schansen: de beulen hebben ons hun plannen aangezegd: zij gaan op kinderroof! Ginds, in het Hitlerparadijs, is geen weerbare man meer over.

... Lamleggen van heel het Nederlandsche leven zou immers het meest afdoende antwoord zijn op de schanddaden, waaraan de Duitsers zich met hun gore trawanten van de NSB thans bezig zijn schuldig te maken. Maar zulk een algemeene staking gelukt alleen dan, indien de Duitsers één kapitaal feit stellen, dat iedere Nederlander zóó diep in het hart grijpt, dat allen als één man voelen: dit is het oogenblik. Dan zouden de handen tegelijk zakken, de machines tegelijk stoppen, de pennen tegelijk weigeren.

... De tijd is rijp. Het zal geen weken meer duren voor en aler Hitler de overvalwagens weer laat uitrijden, of langs andere wegen de jeugd van Nederland laat bespringen om haar te voegen in zijn helsche oorlogsmachine. Dan zal het oogenblik daar zijn, waarop wij 'neen' zullen hebben te zeggen.'

Het zou nog precies vierentwintig dagen duren.

volgende dag, zaterdag 6 februari, werden in Amsterdam, Utrecht, Delft en Wageningen een paar honderd studenten van de collegebanken weggehaald. Rauter had niet bedacht dat op zaterdag slechts enkele colleges werden gehouden en ook niet dat de 'terroristen' waarschijnlijk wel wat anders deden dan colleges volgen. Zo leidde deze ondoordachte actie alleen tot het stilleggen van het hoger onderwijs.

Op 9 februari volgde een tweede razzia, nu gericht tegen 'plutocratenzoontjes'. De bedoeling was bij de arbeiders in het gevlucht te komen. De welgestelde jongens die hier rondlummelden, zouden in Duitsland moeten leren wat werken is. De NSB leverde de adressen.

Op 17 februari protesteerden de gezamenlijke kerken bij de rijkscommissaris. Zij herinnerden aan hun vroegere protesten tegen de toenemende rechteloosheid, het tot de dood toe vervolgen van joodse medeburgers, de gedwongen tewerkstelling. 'Thans is daarbij gekomen het als slaven opjagen, grijpen en wegvoeren van duizenden jonge mensen.' Het protest werd op zondag 21 februari van de kansels voorgelezen en maakte diepe indruk.

Niet daardoor, maar wel in de eerste plaats uit tactische overwegingen kwamen de bezetters al spoedig tot het inzicht dat hun maatregelen

De loyaliteitsverklaring die veertien procent van de studenten tekende.

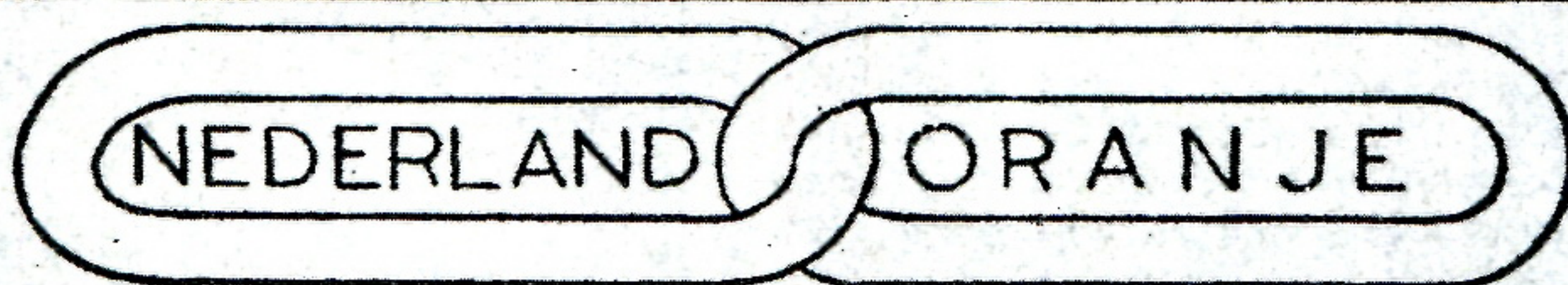
van het departement van onderwijs, kunsten en wetenschappen, leverde het idee: de studenten zouden een loyaliteitsverklaring moeten tekenen. Het werden moeizame onderhandelingen, waarbij ook Musserts prestige een grote rol speelde. Hij probeerde namelijk deze maatregelen tot een eerste staatspolitiek succes van de NSB te maken. Tenslotte verschenen half maart twee verordeningen: afgestudeerden zouden in het kader van de arbeidsinzet moeten gaan werken, studenten vóór 10 april de loyaliteitsverklaring moeten tekenen. Zouden ze tekenen? Dat vroegen velen, ook buiten universitaire kring, zich af. Door alle berichten en redevoeringen was het een publieke krachtmeting geworden. Na spannende weken aan de universiteiten tekende tenslotte maar 14%. Een belangrijk succes voor de illegale studentencontactgroep en het studentenverzetsblad 'De Geus'.

Een even zichtbare verzetshouding legden de artsen aan de dag. De bezetter wilde hen dwingen lid te worden van een eenheidsorganisatie onder NSB-leiding, de Artsenkamer. De artsen weigerden dat; aan enkelen werd als voorbeeld

VLAM IN HET KRUITVAT

DRS. N. K. C. A. IN 'T VELD

VRIJ NEDERLAND

3e JAARGANG

No. 6

Want waarheit, dat 's al oud, vindt nergens heijl noch heul
Dies roemt men hem voor wijs, die vinger op den mont leijt.
Och, kon ik oock die konst; maar wat op 's harten grond leijt
dat welt me naar de keel, ick wordt te stijf geparst
en 't werckt als nieuwe wijn die tot de spon uitbarst.
,De Roskam''

Vondel.

21 JANUARI

1943

OP WEG NAAR DE CONSCRIPTIE!

De Duitse aanval op onze mannelijke bevolking.

Het uur der beslissing is daar!

Wat de *Reichsführer-SS* Heinrich Himmler medio februari 1943 had beoogd met zijn reis naar Lublin — een van zijn moordkampen inspecteren; de Poolse helotenbevolking bezichtigen wellicht? — is onbekend. Zeker is dat hij niet veel tijd kreeg om zijn plannen te volvoeren. Op 12 februari werd hij daar opgebeld en vernam dat hij zich meteen naar Hitler moest spoeden. Hij werd dus 'zum Führer bestellt', zoals hij het zelf formuleerde zonder hierin overigens enig sarcasme te willen leggen. De volgende ochtend stapte hij in een vliegtuig dat hem naar Hitlers hoofdkwartier bij het Oostpruisische plaatsje Rastenburg bracht. Om 1 uur 's middags arriveerde hij in de *Wolfschanze*, zoals het sombere, troosteloze en door naalddhout omgeven complex van barakken en bunkers heette waarin Hitler zich meer en meer opsloot om de oorlog te leiden — of althans méénde te leiden. Om een of andere reden kon Himmler niet meteen na zijn aankomst in Hitlers burcht de verlangde *Vortrag* houden, zijn oplossingen voor de groeiende problemen aan zijn *Führer* voorleggen en diens beslissingen afwachten. Dat gebeurde pas vier uur later. In de tussentijd had de SS-chef derhalve ruimschoots gelegenheid zich te bezinnen op wat hij Hitler zou vertellen — en hoe. Het is meer dan

'Vrij Nederland' waarschuwde op 21 januari 1943 tegen de komende conscriptie.

aannemelijk (en dat niet alleen op grond van hetgeen Himmler de volgende dag over de conferentie noteerde) dat zijn gedachten in bijzondere mate uitgingen naar de situatie in Nederland. Het kon niet worden ontkend dat die situatie de laatste tijd in snel tempo slechter werd. Himmlers zetbaas in Nederland, de *Höhere SS- und Polizeiführer* Rauter, had hem de laatste dagen overladen met alarmerende telexberichten: de Nederlandse generaal Seyffardt, toppropagandist in de werving van Nederlanders voor de *Waffen-SS*, was neergeschoten, enige dagen later gevolgd door de pasbenoemde secretaris-generaal van Volksvoorlichting en Kunsten, Hermannus Reydon, NSB'er en tevens fel SS-gezind. De moordenaars moesten waarschijnlijk gezocht worden onder de Nederlandse studenten die met de dag onrustiger werden. Of wellicht ook onder de oud-militairen van het vroegere Nederlandse leger die sinds die lang vervlogen dag in juni 1940, waarop de *Führer* hen in zijn grootmoedigheid uit krijgsgevangenschap had vrijgelaten, voortdurend tegen de veiligheid van het *Reich* hadden gecomplooteerd. Ongetwijfeld

herinnerde Himmler zich dat men zich in mei 1942 handig meester had kunnen maken van meer dan tweeduizend beroepsofficieren die prompt naar Duitsland waren afgevoerd. Een goede zet, waarmee een roerige en onbetrouwbare groep in de Nederlandse samenleving was verwijderd. Maar was dat afdoende? De voormalige onderofficieren en reserveofficieren liepen nog vrij rond, kankerend, saboterend en samenzwerend. En daarbij was er het gevaar van een geallieerde landing in Nederland, waarop Rauter hem meermalen had gewezen. Gegevens uit een gecompliceerd spel dat Rauters *Sicherheitspolizei* in Nederland speelde met Britse agenten (het *England-Spiel*), wezen in die richting. Het verdiende zeker aanbeveling al deze lieden, studenten en ex-militairen, in Duitsland in te schakelen in de waardevolle arbeid voor de eindoverwinning; met Schmidt, Seyss-Inquarts *Generalkommissar* voor politieke zaken in Nederland en tevens vertegenwoordiger van Hitlers gevolmachtigde voor de *Arbeitseinsatz*, Sauckel, had Himmler daarover op 9 februari nog een gesprek gehad. Aan Rauter had hij deze laatste dagen voortdurend laten seinen: Ingrijpen! Snel en hard zijn! Pak de studenten op en in het algemeen de plutocratenzoontjes! Grijp het beroepskader en de

reserve-officieren van het vroegere Nederlandse leger en stuur ze allemaal naar Duitsland! Zoals Himmler al had verwacht, had de *Führer* bij zijn laatste *Vortrag*, drie dagen geleden op 10 februari, zijn instemming met diens optreden betuigd.

Toen Himmler in de middag van die 13e februari omstreeks vijf uur zijn *Vortrag* mocht beginnen, hadden al die overpeinzingen hem op een nieuw idee gebracht. De *Führer*, wist hij, hield van oplossingen die het geniale kenmerk van de eenvoud hadden en waarbij het mes bovendien aan twee kanten sneed. En zo'n oplossing had *der treue Heinrich*. Met zijn gebruikelijke, amateuristische veelzijdigheid — de veelzijdigheid placht hij door valse bescheidenheid extra te

accentueren; zijn amateurisme zag hij gemakshalve over het hoofd — ontvouwde hij zijn gedachten. Zijn voorstellen over de opstelling van nieuwe SS-divisies waren zuiver routine; zijn praat over een aanstaand huwelijk van de hertog van Alva met de Spaanse koninginmoeder was onbelangrijke roddel, maar daartussendoor opperde hij het plan het ontvolkte Franse platteland door Nederlanders in cultuur te laten brengen. Want Himmler had op zijn geheel eigen wijze veel sympathie voor dat koppige Germaanse nabuurvolkje, zij het niet zoveel dat het hem verhinderde die koppigheid met kracht tegen te gaan. Dat kwam tot uiting in zijn tweede voorstel aangaande de Nederlanders. *'Ich trug dem Führer meinen Gedanken*

vor', noteerde hij de volgende dag, *'dass man aus den Niederlanden 300.000 Landeseinwohner als Kriegsgefangene nach Deutschland zum Arbeitseinsatz abschieben könne.'*

Voilà! Het gros van alle weerbare mannen, de hele vroegere Nederlandse krijgsmacht weg uit het land. Geen sabotage van deze lieden meer te duchten! Als de geallieerden in Nederland zouden landen, zouden ze in ieder geval geen 300.000 militair opgeleide mannen cadeau krijgen. En het *Reich* won 300.000 arbeidskrachten waardoor, in principe dan, evenveel soldaten werden uitgespaard voor de *Wehrmacht* en, niet te vergeten, voor de *Waffen-SS*. Hitler zag dat blijkbaar ook in. *'Der Führer'*, noteerde Himmler, *'fand das notwendig und richtig und beauftragte mich, sofort mit dem Reichskommissar in den Niederlanden Verbindung aufzunehmen.'*

Dat deed Himmler meteen, via de ijverige Rauter. Twee dagen later reeds antwoordde Seyss-Inquart hem schriftelijk in de vage, schijnbaar objectiverende toon, vol met *'indien...'*, *'daarentegen...'*, *'aan de andere kant...'*, die zo typerend was voor deze gladde, Oostenrijkse nazi-politicus. Jawel, Seyss-Inquart wilde graag meewerken. Maar men diende wel te denken aan de schade die de voor de *Wehrmacht* werkende Nederlandse industrie zou kunnen lijden en ook aan het prestigeverlies, verbonden aan een eventuele mislukking van de actie. *'Aber wir werden schon alles machen, was möglich ist, zu einem guten Ende zu kommen'*, besloot de rijkscommissaris opgewekt en tegen de verwachting in.

Dat Seyss-Inquart bedenkingen had, is begrijpelijk. Himmlers plan was allerm minst een originele en briljante gedachtenflits. Ruim een jaar eerder al had Schmidt er de verplichte tewerkstelling in Duitsland doorgedrukt bij de Nederlandse secretaris-generaal van sociale zaken, ir. R. A. Verwey, en daarbij gedreigd bij tegenwerking de Nederlandse ex-militairen weer in krijgsgevangenschap weg te voeren. Dat de Duitsers van dit plan hadden afgezien, kwam niet door de aankondiging van Verwey dat hij er zich *'ook als ir.'* tegen zou verzetten. Verzet van Verwey plachten ze zelden te ondervinden en wat zijn verzet *'als ir.'* zou betekenen, konden zij, evenals de huidige lezer, alleen maar gissen.

Het was eerder de houding van Seyss-Inquart geweest die de operatie toen had verhinderd. Thans lagen volgens de rijkscommissaris de kaarten anders. In het voorbije jaar was de houding van het Nederlandse volk beduidend negatiever geworden. De methode van de fluwelen handschoen die altijd de voorkeur van Seyss-Inquart genoot, was nu wel onbruikbaar gebleken. Maar bovendien had de *Führer* in een zeer krachtig gesteld decreet van 13 januari de inspanning van alle krachten voor de *totale Krieg* bevolen. Dat gold ook voor de bezette gebieden. Voor de tijd van 1 januari tot 30 april 1943 had Sauckel de levering geëist van 100.000 Nederlandse arbeidskrachten en daarenboven nog de aanzienlijk achterstallige mankracht van 1942.

Links: 'De Geus' waarschuwt dat een groot aantal studenten zal worden opgeroepen.

Rechts: de officiële bekendmaking van het terugroepen in krijgsgevangenschap.

Extranummer

DE GEUS

Dec. 1942

ONDER STUDENTEN

"Ne pas craindre, rester sobre, ne rien craindre, trois ressources contre le tyran."

Alain.

DE DREIGENDE DEPORTATIE

Woensdag 9 December kwamen de rectores magnifici van de universiteiten en hogescholen (ook van het gesloten Leiden) te Amsterdam bijeen voor een vergadering met Prof. van Dam (Secr. Gen.) en Op ten Noort (Chef Afd. H.O.), waartoe zij telegrafisch waren geconvoceerd. Prof. van Dam viel dadelijk met de deur in huis: Een groot aantal mannelijke studenten zou worden opgeroepen voor dienst in Duitsland. Zoals later bleek staat dit in verband met een nieuwe eis van Schmidt, vertegenwoordiger van de "Aktie Schaukel" (voorziening arbeidskrachten) inhoudende dat wederom 45000 man voor het eind van het jaar uit Nederland moesten worden opgeroepen. De volgende categorieën van studenten waren vrijgesteld: zij die zich hadden opgegeven voor de "vrijwillige" Arbeidsdienst (totaal 310 man), zij die behoorden tot de Waffen S.S. of het Vrijwilligerslegioen (25 man), zij die in een "examen semester" zaten, en tenslotte zij die fysiek ongeschikt waren. Later lichtte van Dam dit nog toe door te vertellen dat er de meeste behoefte bestond aan afgestudeerde fysici, chemici, medici en pharmaceuten, dat deze dus de meeste kans hadden van af te mogen studeren. De universiteit zou dus blijven bestaan als kweekplaats voor de Duitse oorlogsmachine. Totaal 6000 à 8000 mannelijke studenten zouden worden opgeroepen, wat de Duitsers op 1/3 van het totaal aantal schatten, (aan onrechte, dit bedraagt omstreeks 10500). Van Dam voegde hieraan onmiddellijk toe, dat deze maatregel niet gekeerd kon worden, en dat dus het beste wat men kon doen was, ze zoveel mogelijk te verzachten. Hij had al "veel" bereikt, zei hij: de datum van 15 December had hij weten te verschuiven naar het begin van het volgende jaar (prachtig, Professor!), hij had weten te verkrijgen dat de tewerkstelling zou geschieden in overeenstemming met ieders kennen en kunnen (daar zullen de Duitsers uit praktische overwegingen wel niet zo erg tegen zijn geweest) en tenslotte, dat zij niet langer dan 1 jaar zou duren. In verband met deze "Errungenschaften" spoorde hij ook de aanwezigen tot volle medewerking aan, anders zouden alle studenten er aangaan. Chanteren schijnt aanstekelijk te werken!

De aanwezige rectores protesteerden tegen deze nieuwe maatregel, maar in verschillende nuances. Zo neigde van Vuuren (Utrecht) voorlopig wel tot medewerking. Alleen de Barlet (Groningen) liet een andere toon horen: de "instelling" van den Nederlandsen student was volgens dezen N.S.B. er aller miserabelst; er zou veel voor hem te leren zijn in Duitsland! Opvallend was de houding van Op ten Noort, de man die vele aanslagen op de Leidse Universiteit op zijn rekening heeft staan en fel antisemiet is. Toen van Dam zei, dat hij meende "niet te mogen aftreden" als Secr. Gen., omdat er principieel niets was veranderd — er waren immers al meer dan 200.000 Nederlanders in Duitsland aan het werk — ja dat de maatregel zelfs een goede zijde had, n.l. dat de studenten nu op dezelfde voet als de arbeiders zouden worden behandeld (van Dam ziet altijd de zonnige zijde) bracht Op ten Noort daartegen in, dat de studenten niet over een zelfde kam kunnen worden geschoren met degenen die reeds een werkkring hebben. Bovendien wees hij op de ernstige schade die het wetenschappelijke leven zou lijden, maar van Dam merkte op dat dit argument bij de Duitsers niet veel ingang zou vinden, waar het immers in hun bedoeling lag, te zorgen dat de Nederlandse wetenschap niet de Duitse zou voorbij streven! Tenslotte zei Op ten Noort dat het nog wel niet zo'n vaart hoefde te lopen, omdat deze hele zaak door lagere Duitse instanties was afhankelijk gemaakt. Van Dam meende echter (zoals verder zal blijken, terecht) dat men zich geen illusies moest maken, de toestand was zeer ernstig. Een der rectores herinnerde nog aan de geheime instructie, in 1938 door onze regering aan de ambtenaren verstrekt voor het geval van bezetting. Hij wees op de strekking hiervan, n.l. nooit mee te werken aan het oorlogsm apparaat en vroeg aan van Dam of hij zekerheid kon verschaffen, dat de studenten niet voor het oorlogsm apparaat zouden worden gebruikt. Hierop moest deze erkennen dat hij generlei zekerheid in dezen kon geven aangezien het bekend was, dat Mussert druk deed de was een algemene militaire conscriptie ingevoerd te krijgen. (Ons bereikten dan ook reeds berichten dat in Berlijn een 10.000 Nederlandse arbeiders

Bekendmaking

's-GRAVENHAGE, 29 April. — De Wehrmachtbefehlshaber in den Nederlanden, General der Flieger Fr. Christiansen, maakt het volgende bekend:

Na de capitulatie van het Nederlandsche leger in Mei 1940 heeft de Führer en opperbevelhebber van de Duitsche Weermacht bevel gegeven tot onmiddellijke invrijheidstelling van de Nederlandsche soldaten uit de krijgsgevangenschap. Deze maatregel werd vanzelfsprekend genomen op voorwaarde, dat de Nederlandsche officieren en manschappen deze grootmoedige handelwijze met een dienovereenkomstige houding ten aanzien van de Duitsche bezettende macht zouden beantwoorden. Een groot gedeelte van hen heeft aan deze verwachting voldaan; in vele gevallen is echter onder invloed van onverantwoordelijke ophitsers een tegenovergestelde ontwikkeling gevolgd.

Reeds in Mei 1942 moesten derhalve de voormalige beroeps-officieren opnieuw in krijgsgevangenschap worden weggevoerd. De Duitsche weermacht heeft sindsdien bijna een vol jaar laten verstrijken in de verwachting, dat deze duidelijke waarschuwing zou worden verstaan. In feite hebben echter afzonderlijke leden van het voormalige Nederlandsche leger door hun vijandig gedrag telkens opnieuw het vertrouwen, dat bij hun vrijlating in hen werd gesteld, geschonden. Dit misbruik van een volkomen vrijwillig teruggeschonken vrijheid wordt thans niet langer meer geduld.

De Wehrmachtbefehlshaber in den Nederlanden beveelt derhalve, dat de leden van het voormalige Nederlandsche leger terstond opnieuw in krijgsgevangenschap worden weggevoerd. Hij zal de betrokken personen in de dagbladpers tot persoonlijke aanmelding oproepen. Wie aan den oproep van den Wehrmachtbefehlshaber geen gevolg geeft of tracht, zich op andere wijze aan de krijgsgevangenschap te onttrekken, moet op de strengste maatregelen rekenen. Dit geldt eveneens voor personen, die de betrokkenen bij dergelijke pogingen ondersteunen. Allen, die thans in krijgsgevangenschap moeten terugkeeren, hebben dit uitsluitend aan de ophitsers te danken, die door hun misdadig gedrag dezen maatregel noodzakelijk maakten.

Gymnasiast, 16 jaar — Hengelo (O.)

1 mei 1943 — Plotseling hoorden we schieten met mitrailleurs in de richting van de Weideweg. Snel liep ik naar zolder en tussen de huizen door zag ik daar mensen hard wegllopen, met fiets en al de kerk in. (...)

Even later hoorden we dat Joop Timmers in zijn hersens geschoten was. Enige tijd later kwamen zijn zusje en verloofde, even later gevolgd door zijn Moeder en Vader, hevig huilende thuis, waarna de gordijnen gesloten werden. Dus was hij gestorven!!

ZE SCHIETEN MAAR RAAK

De besteljongen van Venlet, Herman..., was in de Nieuwstraat in zijn been, door een slagader, geschoten en daar er geen hulp was vrijwel doodgebloed.

Op het stationsemplement van Grols waar de goederen af en aan komen werd een jongen van achteren in zijn rug geschoten, door zijn hele lichaam, vlak onder zijn hart, zonder enige waarschuwing. Of hij het houden zal...? Verder werd er nog een meisje van bakker Borneman neerge-

schoten, waarschijnlijk is dat een moffenmeid of een NSBse.

In Borne werden de mannen van straat en uit huis opgepakt, met de kolf op het hoofd geslagen, zodat ze bewusteloos waren, daarna in een overvalwagen gegooid en bij Spanjaard achter de deur gezet. Dit lot overkwam zelfs ook iemand die eigenlijk bij Stork werkte. Dus ze pakten maar iedereen op die hen voor hun voeten kwam.

(Uit: 'Dagboekfragmenten 1940—1945' — Den Haag 1954)

Schmidt, in dezen meer de dienaar van Sauckel dan van de rijkscommissaris, was vastbesloten aan die eis te voldoen. Dwars tegen Schmidt ingaan durfde Seyss-Inquart niet; hij diende het machtsverevenwicht te handhaven tussen zijn twee voornaamste ondergeschikten: Rauter, die in feite Himmlers SS-generaal in Nederland was, en Schmidt, die in wezen de belangen van de NSDAP en niet minder die van Sauckel behartigde.

Het OKW (*Oberkommando der Wehrmacht*), ook al bang voor een invasie in Nederland, scheen voor het plan te voelen. En bovenal waren daar de *Reichsführer-SS*, die het had voorgesteld, en de *Führer* zelf, die het had goedgekeurd. De rijkscommissaris was daarom geenszins van plan zijn bedenkingen krachtig te onderstrepen. Door natuur en opvoeding immer geneigd kool en geit te sparen, kon hij echter niet nalaten een heel klein beetje tegen te sputteren, hoewel hij wel degelijk begreep dat tegenwerking van zijn kant vruchteloos zou zijn.

Op 22 februari zouden in Berlijn vertegenwoordigers van allerlei rijksministeries en van de bezettingsbesturen bijeenkomen om te praten over de uitvoering in de bezette gebieden van Hitlers decreet van 13 januari. Seyss-Inquart zond er Dr. Fischböck heen, zijn koele, harde en efficiënte *Generalkommissar* voor financiën en economie. Hij wist dat deze om zakelijke redenen niet veel moest hebben van massale deportaties naar Duitsland, maar ter plaatse elk bezwaar zou inslikken, als de stemming ter vergadering duidelijk vóór wegvoering van de Nederlandse ex-militairen was. Dat bleek, men kon ook niet anders verwachten, inderdaad het geval te zijn.

De chef van het OKW, maarschalk Keitel, zou binnenkort het sein geven voor de uitvoering van het plan. Ter vergadering hoorde men dat Seyss-Inquart het OKW verzocht zou hebben die beslissing uit te stellen, maar op 1 maart hoorde Berlijn dat dit bericht op een 'vergis-sing' berustte. De rijkscommissaris had toen begrepen dat alle betrokken machthebbers vastbesloten waren de 300.000 Nederlandse oud-soldaten aan de lopende banden van de Duitse oorlogsindustrie te zetten. En niet alleen hen, maar ook de jaargangen die ten gevolge van de Duitse bezetting nog geen militaire dienst hadden gedaan. Deze mannen konden per definitie niet door de *Wehrmacht* krijgsgevangen worden verklaard; hen oppakken was werk voor Sauckel, dus voor Schmidt en zijn onderslavendrijvers, die zich hiervoor maar al te graag zouden lenen.

Al een tijdlang brak Schmidt zich het hoofd over problemen die waarlijk niet gering waren. Hij zat niet alleen met de vraag hoe hij zijn aarzelende meester in Den Haag, rijkscommissaris Seyss-Inquart, in de gewenste politieke richting kon drijven (en houden), maar ook met het probleem hoe hij zijn andere, nimmer aarzende en buitengewoon veeleisende meester in Berlijn, Sauckel, kon voldoen. Hij was al lang van plan de mannelijke, werkende bevolking van Nederland per jaargang op te roepen voor tewerkstelling in Duitsland, niet alleen hen die geen militaire dienst hadden gedaan, maar in principe iedereen. Ironisch genoeg had zijn vijand Himmler het wegvoeren van 300.000 Nederlanders op de schouders van de *Wehrmacht* geschoven, zodat die voor hem het grootste deel van het werk zou moeten opknappen. Meteen na de *Wehrmacht*-actie, zeg een paar dagen later, kon hij dan met een civiele actie die van hemzelf uitging, de mannen oppakken die niet gediend hadden. Uit beide groepen kon Sauckel ruimschoots het verlangde aantal arbeidskrachten kiezen. Wel diende natuurlijk een uitzondering te worden gemaakt voor de NSB, op welke beweging Schmidt immers zijn politiek baseerde. Op 5 maart stuurde hij aan de Duitse *Beauftragten* voor de Nederlandse provincies telegrammen met het verzoek in overleg met de districtsleiders van de NSB lijsten aan te leggen met de namen van partijleden die reserve-officier en/of beroepsonder-officier waren. Zij zouden vrijgesteld worden. Tegenover de NSB-functionarissen, die uiteraard niets van de bedoeling mochten weten, moesten de *Beauftragten* het voorwendsel gebruiken dat de lijsten nodig waren in verband met de komende vorming van de *Landwacht Nederland*, een militaire formatie van Nederlandse collaborateurs.

Van de *Wehrmacht* hoefde Schmidt niet veel tegenwerking te verwachten. Maarschalk Keitel was de allerlaatste Duitser om zich te verzetten tegen een *Führerbefehl*, en de *Wehrmachtsbefehlshaber* in Nederland, de oude luchtmacht-generaal Christiansen, was in gebrek aan politiek instinct, initiatief en durf minstens Keitels gelijke. Desondanks talmde de *Wehrmacht* en stelde ze haar actie voortdurend uit, tenslotte meer dan twee maanden lang. Christiansen wacht nu al veertien dagen op een order van het OKW, seinde Schmidt op 22 maart ongeduldig aan Sauckel. Een maand later was men nog even ver. Zelfs Seyss-Inquart ging het ongeduld van Schmidt delen, getrouw aan zijn principe dat hij zich beter tijdig een fervent aanhanger kon tonen van door hem weliswaar ongewenste

maar blijkbaar onvermijdelijke zaken. Samen met Schmidt dreigde hij Berlijn de civiele actie (het oproepen van de jaargangen) terstond te beginnen als de *Wehrmacht* nog langer draalde. Achter dat talmen zat echter geen enkele politieke opzet. Christiansen had al die tijd passief gewacht op Keitels bevelen en zelfs op de letterlijke tekst die hij moest uitvaardigen. Keitel had kostbare tijd verbruikt door allerlei details te bespreken met Ribbentrop en de ambtenaren van het *Auswärtige Amt*, waaronder ook de tekst van de bekendmaking die tenslotte op 24 april door Hitler werd goedgekeurd en ijlings naar Christiansen werd gezonden.

Wellicht had de maarschalk er beter aan gedaan een en ander eerst te onderwerpen aan de psychologische blik van Goebbels. De proclamatie, begon met erop te wijzen dat de *Führer* in 1940 de Nederlandse krijgsgevangenen hun vrijheid had hergeven. Maar deze 'grootmoedige handelwijze' was bij voortduring beantwoord met vijandig gedrag van ex-militairen. 'De *Wehrmachtsbefehlshaber* in den *Niederlanden* beveelt derhalve dat de leden van het voormalige Nederlandse leger terstond opnieuw in krijgsgevangenschap worden teruggevoerd.' Wie zich hieraan zou willen onttrekken, moest op de strengste maatregelen rekenen, enzovoort, enzovoort. Deze voorstelling van zaken was in meer dan één opzicht leugenachtig. Maar behalve vals was de bekendmaking ook hoogst onverstandig, omdat er geen enkele uitzonderingsbepaling was gemaakt. De tactiek van civiele nazi-instanties en van de SS om de slachtoffers in groepen te verdelen en deze door uitzonderingen en vrijstellingen tegen elkaar uit te spelen, paste de *Wehrmacht* ditmaal niet toe. Zo bedreigde ze elk gezin in Nederland; zo dreef ze vrijwel alle Nederlanders op één hoop. De Duitse bezetting had van het land al lang genoeg een emotioneel kruitvat gemaakt; deze bekendmaking was door haar toon en strekking geen vonk maar een laaiende fakkel, die het smeulende vuur van het verzet weldra in alle hevigheid zou doen opvlammen. Voorvoelden de Duitsers hier iets van? Christiansen achtte aanzienlijke onrust 'niet ausgeschlossen'. Maar Seyss-Inquart vertoefde in het fraaie Berchtesgaden, toen de onheilspellende proclamatie op 29 april van de persen rolde. Vermoedelijk gebruikte hij samen met zijn *Führer* de lunch, toen een Twentse drukkerij tegen half twee het nieuws ophing aan de ramen waarlang de drukkers en zetters zich na hun schafttijd weer naar hun werk spoedden.

De vlam had het kruitvat bereikt.

DE KRUIK BARST

M. G. EMEIS JR.

Der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD
für die besetzten niederländischen Gebiete
Nachrichten-Uebermittlung

Aufgenommen				Raum für Eingangsstempel		Befördert			
Zeit	Tag	Monat	Jahr			Zeit	Tag	Monat	Jahr
29 April 1943									
von						an			
durch						durch			
L.Ü. Nr. 14066				Telegramm — Funkspruch — Fernschreiben Fernspruch					

B L I T Z . ADST. ARNHEIM, FS . 1620 V . 29.4.43 16.15 S
== AN DEN BDS Z. HD. V. SS-BRIGADEFUEHRER DR .
H A R S T E R ,
UND SS-O-STUBAF. K N O L L E . DEN H A A G .
WIE SOEBEN BEKANNT WIRD HABEN IN HENGELO GEGEN 15.30
UHR DIE ARBEITER DER FIRMEN DTORK , HAZEMEIJER
APPARATENBAU , UND DIKKERS AUFGRUND DER BEKANNTMACHUNG
BETREFFEND KRIEGSGEFANGENSCHAFT DIE ARBEIT
NIEDERGELEGT . ES WIRD LAUFEND BERICHTET . =
VON ANDEREN ORTEN DER PORV. SIND DERATIGE MELDUNGEN
BISLANG NICHT EINGEGANGEN. ++

efrano

RAAD VAN VERZET.

OPROEP

De vijand heeft besloten, alle leden van het voormalige Nederlandsch leger in krijgsgevangenschap naar Duitschland te brengen.

Dit heeft tot doel het wegvoeren van Nederlandsche arbeidskrachten naar de Duitsche oorlogs-industrie (dan wel voor hulp-politie of bewakings-troepen, in het ergste geval zelfs als Duitsch militair) hetgeen door de tegenwerking in ons land niet vlot genoeg verliep, te bespoedigen, en de weerstand in ons land nog verder te verzwakken.

Gezien dit duidelijke doel is de maatregel uit een oogpunt van volkenrecht onwettig.

WIJ REKENEN ER OP, DAT THANS IEDERE NEDERLANDER ZIJN PLICHT DOET. VEREENIGT U TOT DE UITVOERING VAN DE VOLGENDE MAATREGELEN VAN VERZET:

1e IEDEREEN WEIGERT gehoor te geven aan een oproep om zich in krijgsgevangenschap te begeven. Wie zich meldt is een landverrader!

2e IEDERE NEDERLANDSCHE AMBTENAAR WEIGERT mede te werken aan de uitvoering van de Duitsche maatregelen.

Wie met de vijand heult, pleegt landverraad!

3e STAKING bij alle middelen van verkeer:
SPOORWEGEN WEGVERVOER
WATERWEGEN P.T.T.

en bij alle (provinciale) ELECTRICHE CENTRALES, die krachtstroom leveren aan de groote bedrijven.

NEDERLANDSCHE POLITIE, WIJ REKENEN IN HET BIJZONDER OP U.

GEDENKT UW EED AAN DE KONINGIN!

4e SABOTAGE, door alle verzetsformaties (verzetsgroepen en verzetscommando's tegen alle verkeersmiddelen, o.a.

SPOORWEGEN (seinwezen, wissels, draaibruggen, hefbruggen, noodremmen, peilglazen, pomp-installaties voor locomotief-ketels, benzine-vulstations.)

WATERWEGEN (schepen en sluizen).

LANDWEGEN (bruggen, versperringen, prikkeldraad, spijkerlatten, glas)

P.T.T. (interlocale telefoonkabels, langs de weg aangeduid door kleine laag-geplaatste bordjes met geschilderde afkortingen, b.v. plaatsnamen Asd - Ut III, Amf - ZI, enz. Kabels liggen buiten de bebouwde kom, meestal in de wegberm, 70 c.m. diep, inhakken op verschillende plaatsen.

Postauto's, postrijtuigen N.S. Bovengrondse telefoonnetten Duitsche weermachtsdraden door-knippen, palen kappen.

5e TERREUR tegen de mede-verantwoordelijken, (N.S.B.ers, Duitsch-gezinde, medewerkende ambte-naren, lieden die zich toch melden) en vernietiging van ambtelijke gegevens.

Voor een ieder is nu een taak weggelegd. Wie niet rechtstreeks aan een van de boven omschreven handelingen medewerkt, heeft de plicht anderen, die wel door betoonde activiteit gevaarlopen, te steunen naar vermogen. Stakers moeten door buurtgroepen worden verborgen, en de gezinnen geholpen. Saboteurs en terroristen worden van noodige middelen voorzien. De boeren trachten de burgerij recht streeks van voedsel te voorzien waar dit noodig is.

HET VERZET GAAT ONMIDDELIJK IN EN EINDIGT EERST, ALS DE BEZETTER DE GEBRANDMERKTE MAATREGELE INTREKT LAAT U NIET OVERBLUFFEN DOOR HET MACHTSVERTOON VAN DE VIJAND EN DOOR ZIJN BEDREIGINGEN. DE OMVANG VAN ZIJN MILITAIRE FORMATIES IN ONS LAND IS SLECHT GERING, EN HIJ WEET DIT. VERMIJDT OPSTOOTJES EN SAMEN SCHOLINGEN, MAAR SLAAT, IN KLENE VERZETSGROEPEN GEORGANISEERD, KRACHTIG TOE.

NEDERLANDERS, DE MAAT IS VOL!!

VERZET!

Vemenigvuldigen en verspreiden.

VERZET!

" N E D E R L A N D E R S "

De eerste stap tot het massale verzet is gedaan, vele bedrijven in ons land zijn tot de ALGEMEENE WERKSTAKING overgegaan, door de solidariteit van de arbeiders.

Blyft niet achter, ook Uw steun is noodig om de dwangmaatregel van onzen onderdrukker te niet te doen.

Nederlanders, laat zien dat onze strijd lust niet gebroken kan worden, weest solidair met de zg. krygsgevangenen, dus :

" D E A L G E M E E N E W E R K S T A K I N G "

Op donderdag 29 april 1943, om negen uur 's morgens, belt drukkerij Van der Loeff in Enschede drukkerij Smit & Zn. in Hengelo op: per telexvoorbericht is zojuist een bekendmaking aangekondigd inzake terugvoering van Nederlandse militairen in Duitse krijgsgevangenschap. Tegen het eind van de ochtend komt het officiële bericht bij Van der Loeff binnen. Het wordt telefonisch doorgegeven aan Smit & Zn., waar men met grote blauwe letters het kwade nieuws op vier bulletins schrijft. Om 13.23 uur worden ze voor de ramen gehangen. Directeur Smit later: 'Dat weet ik nog precies. Het was zeven minuten voor half twee. Ik stond er namelijk op dat het bulletin opgehangen zou zijn, voordat de arbeiders de fabrieken in gingen.'

De *Bekanntmachung*, ondertekend door de militaire bevelhebber in Nederland, luchtmaarschalk Christiansen, stelt vast dat de 'grootmoedige handelwijze' van de *Führer* (de invrijheidstelling van de Nederlandse krijgsgevangenen in juni 1940) door het gedrag van 'onverantwoordelijke ophitsers' is beschaamd. Ook na terugvoering in krijgsgevangenschap van de beroepsofficieren in mei 1942 hebben 'afzonderlijke leden' van het Nederlandse leger in hun 'vijandelijk gedrag' volhard. 'De *Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden* beveelt derhalve dat de leden van het voormalige Nederlandse leger terstond opnieuw in krijgsgevangenschap worden teruggevoerd.' Geen verdere bijzonderheden, geen uitzonderingsbepalingen.

Uit de dichte drom mensen voor de bulletins klinkt meermalen de uitroep: 'Wij gooien 't spul erbij neer.' Van woorden komt het tot daden. De machinefabriek Stork, met 3006 werknemers Hengelo's grootste werkgeefster, geeft het voorbeeld. Om twee uur trekken de eerste, om kwart voor drie de laatste arbeiders de poort uit. De grote stelplaats, ketelmakerij, gieterij, het drijfwerk, de modelmakerij en kantoren liggen verlaten. Vanuit zijn kantoor ziet directeur Averès de fabriek leegstromen. Enkele chefs en bazen komen bij hem. Zij krijgen opdracht niets te doen en ieder volgens eigen inzicht te laten handelen. De uittocht blijft uiteraard niet verborgen voor de 721 werknemers van buurman-concurrent Dijkers & Co. en voor de 427 werknemers van de naburige Koninklijke Nederlandse Katoenspinnerij; ook zij gaan de straat op. Veel bedrijven sturen mensen naar drukkerij Smit om de bulletins te lezen, maar sommige boodschappers komen terug in reeds lege werkplaatsen. Vóór het einde van de middag staken negen van de tien grote

Een van de vele oproepen voor de algemene werkstaking.

Links: de raad van verzet riep in een pamflet tot de algemene staking op.

Pagina 1303: de eerste telegrafische stakingsmelding aan Harster en Knolle.

bedrijven met 250 of meer werknemers in Hengelo. De enige uitzondering is Hazemeyer's Fabriek van Signaal-apparaten met haar Duitse directie, 59 NSB'ers en liefst 129 Duitsers onder het 1179 man tellende personeel. De fabriekspoort wordt gesloten en bewaakt tot het einde van de werktijd. De volgende ochtend zouden de bijna duizend 'goede' werknemers thuisblijven en gaat het bedrijf alsnog plat. (Men verwarre dit bedrijf niet met Hazemeyer's Fabriek van Electrische Apparaten, die donderdag ogenblikkelijk al met de staking meedoet.)

Behalve dat tal van kleinere Hengelose bedrijven ook sluiten, gaat donderdag eveneens vrijwel alle gemeentepersoneel in staking, tot de schoolarts en -verpleegster toe. Duizenden werken in Hengelo, maar wonen in omliggende plaatsen. Door hun vroege thuiskomst wordt het nieuws van de staking snel verspreid. Ook het personeel van het telefoondistrict Hengelo meldt het stakingsnieuws aan telefoonkantoren elders in het land en alle binnenkomende gespreksaanvragen (er is nog geen automatisch telefoonverkeer) worden kort en krachtig afgewimpeld met de verbluffende mededeling: 'Heel Hengelo staakt.'

Vrijdag is de staking in Twente algemeen, ook op het platteland: boeren, melkrijders en zuivelfabrieken (Twente telt er 24) hebben donderdagavond druk overleg gepleegd, waardoor vrijdag de melktoevoer naar de fabrieken met 83 procent daalt.

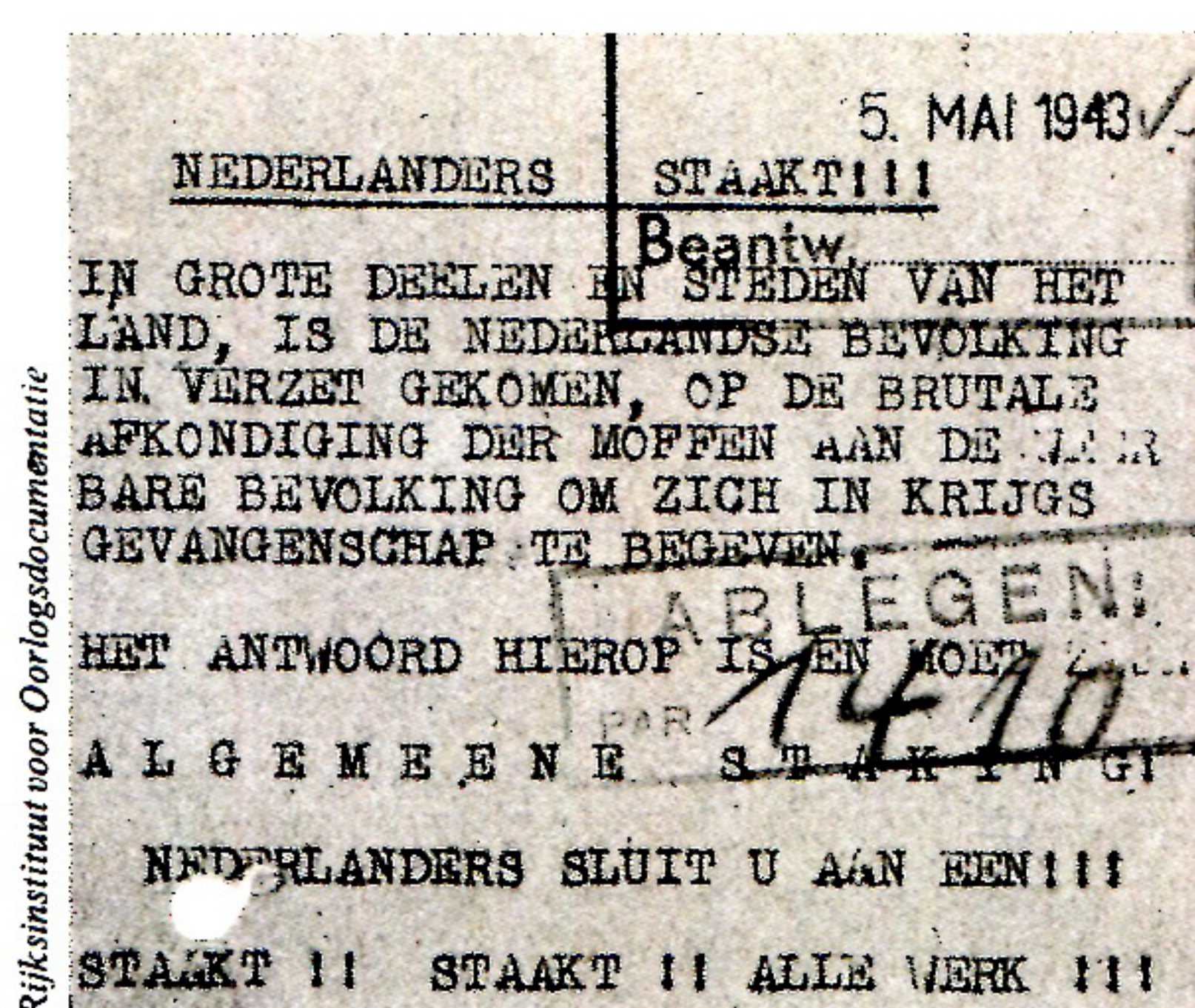
De grote vraag is wat de Spoorwegen doen. De Duitsers zijn naar het antwoord niet minder benieuwd dan de Nederlanders. Seyss-Inquart is ergens in Duitsland onbereikbaar en Rauter krijgt verontrustende berichten binnen, die hem de indruk geven dat men van diverse kanten een spoorwegstaking wil forceren. Donderdagavond om elf uur rijdt een goederentrein op de lijn Groningen-Leeuwarden tegen een op de rails gesleept stuk hoofdwatervoorleidingbuis op. De locomotief sleurt het obstakel van 400 kg zeventig meter mee en komt met de voorste wielen naast de rails tot stilstand. Vrijdagochtend tussen vier en vijf uur ontploft een dynamietlading 1500 meter buiten Stroe op de lijn

Amersfoort-Apeldoorn. Een tweede lading explodeert pas als twee Duitse technici, een *Oberleutnant* en een *Oberfeldwebel*, haar pogen te demonteren. Beiden raken zwaar gewond. Inmiddels vernielt een springstoflading om zes uur een transformator op het geëlektrificeerde traject Amsterdam-Zaandam. Op het station Groningen staken de rangeerders. In Velsen-IJmuiden roept stationschef De Noo het NS-personeel tot staking op. Het zal hem zijn leven kosten.

Rauter beschikt niet over voldoende troepen om afdoende te kunnen laten patrouilleren in alle stakingscentra, waarvan er vrijdag al honderden in het hele land zijn. De NSB acht hij te onbeduidend om er meer dan verklikkersdiensten van te verwachten. Alleen snelle terreur kan zijn gezag redden: militair vertoon, massale arrestaties, opzending naar concentratiekampen, doodvonnissen. Een uit Arnhem naar Hengelo gezonden SS-regiment kwijt zich met animo van de opdracht 'krachtdadig op te treden'. In Westfalen worden troepen gereed gehouden om zo nodig te assisteren. Vrijdagmiddag kondigt Rauter in de oproerigste provincies het politiestandrecht af. In Overijssel, Gelderland, Noord-Holland en Limburg zijn samschelingen van meer dan vijf personen, het gebruik van alcoholica in openbare gelegenheden en het verblijf in de openlucht tussen acht uur 's avonds en zes uur 's morgens 'strengstens verboden'.

Nauwelijks is in Hengelo een *Standgericht* geïnstalleerd of Rauter informeert ongeduldig uit Den Haag 'waarom uit Hengelo geen doodvonnissen komen'. Een der oorzaken is dat zelfs *SS-Obersturmführer und SS-Richter* dr. Boulanger, president van het *Standgericht*, in de spontane massale staking geen raddraaiers en hoofdschuldigen kan ontdekken. Hij meent reeds verloop in de staking te bespeuren, vindt 'dat er eigenlijk niets bijzonders aan de hand is' en wordt derhalve vervangen door een collega met een ruimer geweten. De eerste terdoodveroordeelde is ir. F. M. Loep, bedrijfsingenieur bij Stork. Men kan hem niets ten laste leggen en dus krijgt hij de kogel wegens 'passief gedrag'. In Overijssel staakt niet alleen Twente. In de Noordoostpolder worden de paarden uitgespannen en op stal gezet. De 3700 arbeiders trekken naar 'het oude land', waar hun massale intocht opzien baart en opwinding veroorzaakt in de eveneens stakingsrijpe kop van Overijssel. In Hasselt zijn plotseling de handel voor het opendraaien van de brug over het Zwartewater zoek, zodat een Duits munitieschip niet kan passeren. Staphorsters plegen diefstal met

braak en stichten brand in hun distributiekantoor; *Grüne Polizei* arresteert drieëntwintig Genemuiders mattenvelechters. In Wanneperveen ontstaat brand in de boerderij van de leider van het Agrarisch Front. Een spuitgast weigert te spuiten en wordt gearresteerd, de collectieve traagheid van zijn collega's bewerkstelligt niettemin een smeulende puinhoop. In Zwolle geeft de directie van de Provinciale Overijsselsche en Zwolsche Courant reeds donderdagmiddag om tien minuten over vijf 's middags het personeel de wenk te verdwijnen en vrijdag wordt hier even eendrachtig gestaakt als in de andere IJsselsteden Kampen en Deventer. Als politie en WA 's avonds in Kampen patrouilleren om het uitgaansverbod kracht

bij te zetten, wordt hun in dit gereformeerde bolwerk uit de open ramen een selectie oude en alom bekende vaderlandse volksliederen toegezongen, waaronder 'Zo is het volk van Nederland'. In Gelderland worden donderdagnacht pamfletten verspreid op de Noord- en Oost-Veluwe. Vrijdagmorgen gaan de duizend man personeel van de twee Vaassense ijzergieterijen in staking. De Duitsers slaan snel toe: er vallen twee doodvonnissen en twintig arbeiders gaan naar het concentratiekamp Vught. Ook in Heerde worden twee stakers ter dood veroordeeld, een van hen springt op weg naar Apeldoorn uit de overvalwagen en ontsnapt. In Epe verzorgt de gereformeerde predikant het transport van sta-

Een overzicht van de plaatsen en gebieden waar in de maanden april en mei 1943 stakingsacties werden gehouden tegen het in krijgsgevangenschap terugvoeren van Nederlandse militairen. Eveneens zijn ingetekend de standgerechten en de provincies waarvoor zij golden. De acties bleven feitelijk tot het noorden, oosten en zuiden van het land beperkt.

Geheel boven: ook in zeer kleine stencils werd tot staking opgeroepen. Dit is een van de vele soorten pamfletten welke in die dagen werden verspreid.

Rechts: melkrijders keerden met lege wagens naar de zuivelfabriek in Vriezenveen terug, omdat vele boeren weigerden hun melk klaar te zetten.

'OP DE VLUCHT DOODGESCHOTEN'

Ook in de meidagen van 1943 zijn de lugubere staaltjes van Duitse onmenselijkheid legio. Twee voorbeelden.

Tot de vele Twentse stakers die de Duitsers in het in beslag genomen klooster Dolphia bij Glanerbrug vastzetten, behoren negen arbeiders van de Jordaan-textielfabriek in Haaksbergen. Maandagavond 3 mei omstreeks half twaalf krijgen ze bevel in een overvalwagen van de Ordnungspolizei te stappen. Na twintig minuten rijden stopt de auto. Het escorte van acht militairen springt van de laadbak en schreeuwt als één man: 'Heraus!'

Zeven arbeiders springen aan de ene, twee aan de andere kant uit de wagen. Nu brullen de Duitsers: 'Los! Los!' De arbeiders rennen weg en op hetzelfde moment schieten de moffen hen in de rug. Zeven sterven, twee ontsnappen. Een van hen gaat naar huis en de volgende ochtend naar de fabriek, waar hij door de Duitsers wordt gearresteerd en alsnog vermoord: De negende man duikt onder en haalt twee jaar later de bevrijding. Zijn naam: Herman Goering.

Hij heeft precies kunnen navertellen hoe zijn kameraden op die bewuste maandagavond werden doodgeschoten.

In het Groningse Marum stuiten een Feldwebel en een paar soldaten diezelfde dag op een omgezaagde boom die dwars over de weg is gelegd om het melkvervoer te belemmeren. De Duitsers grijpen op het erf van de dichtstbijzijnde boerderij tien personen en sluiten hen bij acht reeds gearresteerden in een barak bij Trimunt op. Om twaalf uur arriveert per overvalwagen een SD-ploeg uit Groningen. De achttien gevangenen, onder wie een vader en drie zoons, worden uit de barak gehaald en afgemaakt. Het jongste slachtoffer, een kind van dertien jaar, stapt uit zijn klompen en rent weg. De Duitsers sparen de jongen niet en vermoorden ook hem met een welgemikt salvo. De SD houdt én de slachting én de lijken verborgen. Pas na maanden ontvangt de burgemeester van Marum wat persoonlijke bezittingen van de slachtoffers. Aan de Beauftragter in Groningen rapporteert de SD een terroristische bende te hebben vernietigd, tot opluchting van de bevolking die uit dankbaarheid de Duitse politie bloemen heeft aangeboden voor het mooie werk dat zij voor de mensen in het dorp heeft verricht.

Gerard Emeis

kingspamfletten naar Wezep, in Wapenveld gaan de gereformeerde en de hervormde dominee samen op stap om de staking te propagen. De NSB-burgemeester van Putten laat elf dorpelingen van hun bed lichten en naar Vught sturen. In Nijkerk worden vier pamflettenplakkers gegrepen; een wordt doodgeschoten, de anderen sterven in Duitse concentratiekampen. De staking in de papierfabrieken in Loenen en Eerbeek, papierleveranciers van illegale bladen, kost een ingenieur het leven. De machinefabriek Thomassen in De Steeg wordt bezet door recruten van de naburige SS-opleidingschool te Avegoor. Drie arbeiders krijgen de kogel, drie anderen verdwijnen naar Vught. De achthonderd man van de Hevea-rubberfa-

maar 's morgens uitbetaalt om het personeel vroegtijdig staken te vergemakkelijken. Zodra in Dieren de Gazelle-rijwielfabriek leegloopt, grijpt een afdeling *Waffen-SS* uit Avegoor in door een ultimatum te stellen: om vier uur 's middags moet de arbeid hervat zijn. De directie vergadert om twee uur met het personeel en beveelt werkhervatting. De werknemers beseffen de dwangpositie der directie en stemmen toe. 'Doch niet zonder protest! Degene echter die zich openhartig toonde en zich tot tolk maakte van de gevoelens van alle collega's, C. de Reus uit Dieren, moest later ervaren het vertrouwen van de directie te hebben verspeeld.' In zijn boek over de staking signaleert Bouman dit beschamende gedrag als een voorbeeld van 'ge-

stad een gevoel van solidariteit dat leidt tot sluiting van banken en industrieën, gemeentesecretarie en alle gemeentebedrijven; de winkelsluiting is eveneens vrijwel algemeen. In oud-Drente bewesten de straatweg Assen-Groningen is het stilleggen van de grote zuivelfabriek in Roden het signaal voor een hardnekkige staking van boeren en landarbeiders. De NSB-burgemeester vraagt een Duits overvalcommando naar Roden te komen en er vallen drie slachtoffers. Ook op en om de Hondsrug is men actief. In Zuidlaren geeft overheidspersoneel het stakingssein: ambtenaren van de gemeentesecretarie sluiten de blinden van het gemeentehuis. In Annen belegt men een stakingsvergadering op de brink; in Gasselte trekken gere-

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

brieken in Doorwerth blijven ook na de afkondiging van het standrecht in staking; het Duitse schrikbewind eist hier zeven doden. In Tiel worden twee inwoners ter dood veroordeeld en zestien anderen naar Vught gezonden. Nodeloze wreedheid tonen de bezetters in de dorpjes Wamel en Leeuwen in het Land van Maas en Waal. De staking is daar al geheel beëindigd, als een *Standgericht* toch nog gaat vonnissen: dertien mensen naar een strafwerkkamp, vijf voor het vuurpeloton, vijf voor vijftien jaar naar een concentratiekamp waar ze worden vermoord. In de kleinere fabrieksplaatsen van de Achterhoek blijven Duitse straffen uit, zelfs tegen de directie van Gimborns inktfabrieken in Zevenaar, die de vrijdagse lonen niet 's middags

brek aan psychologisch inzicht en gebrek aan waardering voor een principiële houding'. In Nijmegen behoort het personeel van het Sportfondsenbad tot de weinige stakers. Alvorens te vertrekken arrangeert men het leeglopen van het grote bassin waarin juist een Duits legeronderdeel zwemt. Het water zakt snel en de *Feldwebels* en *Gefreiter* in zwembroek haasten zich om vloekend de kleedhokjes op te zoeken. Drente vertoont in de stakingsdagen een sterk gevarieerd beeld. Het meest kleurloos en aarzelend gedragen zich de grote gemeenten zonder hecht groepsverband: Assen, Hogeveen, Emmen. Radicaal daarentegen is Meppel, waar directeur en personeel van het post- en telegraafkantoor sluiten. Dat nieuws wekt in de

formeerden en communisten één lijn; in Exloo gooit men melkbussen leeg van NSB'ers die de melkstaking saboteren; in 'het Oranjedorp' Eext breekt men een brugdek op om het melktransport te beletten. Veel talrijker dan waar ook in Nederland gaan in Drente de huizen en boerderijen van collaborateurs in vlammen op, alleen in Elp al vijf. Tot de arrestanten behoort de vijfentwintigjarige boer Berend Trip die, omdat hij ongehuwd is, de schuld van velen op zich neemt. '*Fabelhafte persönliche Haltung*', telex SS-rechter Wendt van het *Standgericht* Groningen aan Rauter en vraagt diens fiat op het door hem (Wendt) gevelde doodvonnis... In de stad Groningen zijn vrijdag de personeelsleden van postkantoor en telefoondienst de eer-

BESCHIKKING

Op grond van artikel 64 der Verordening Openbare Orde 1943 beschik ik in verband met het door den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied afgekondigde politiestandrecht voor de Provincie Overijssel:

- 1) De aan mij ondergeschikte SS- en politie-eenheden schieten onverwijld zonder waarschuwing, wanneer samenscholingen van welken aard ook plaats vinden of wanneer meer dan vijf personen op openbare wegen of pleinen samenkomen. Door de Duitsche politie toegestane bedrijfsvergaderingen zijn daarvan uitgezonderd.
- 2) Het is verboden zich tusschen 20 en 6 uur in de open lucht op te houden. Uitzonderingen worden door de Duitsche politie toegestaan.
- 3) Verboden is het schenken en het gebruiken van brandewijn en andere alcoholhoudende dranken in openbare localiteiten, alsmede het afleveren en het verkoopen van zoodanige dranken.
- 4) Aan werkgevers is het verboden loonen en salarissen uit te betalen aan stakers voor dagen, waarop geheel of gedeeltelijk werd gestaakt.
- 5) De Duitsche Veiligheidspolitie neemt alle winkels in beslag, welke gedurende den tijd dat het politiestandrecht van kracht is, niet geopend zijn op de voorgeschreven of op de ter plaatse gebruikelijke tijden.

Hij die in strijd handelt met een der verboden, genoemd onder 2 tot en met 4, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren en met geldboete tot een onbeperkt bedrag of met een dezer straffen, voor zoover niet op grond van andere bepalingen een zwaardere straf is verbeurd.

Het nemen van maatregelen op het gebied der veiligheidspolitie blijft onaangetast.

's-Gravenhage, 30 April 1943.

De Hoogere SS- en Politieleider
bij den Rijkscommissaris voor het
bezette Nederlandsche gebied:
RAUTER,
SS- Gruppenführer und Generalleutnant
der Polizei.

ste stakers, prompt gevolgd door de duizend man personeel van vier confectiefabrieken. Belastingambtenaren, trampersoneel, melkslijters, vuilnismannen en dienstmeisjes van het Academisch Ziekenhuis gaan zonder demonstratief vertoon huiswaarts. In de provincie wordt het felst gestaakt in de Veenkoloniën en in het Westerkwartier. Landarbeiders blijven thuis, winkeliers sluiten hun zaken. In de weidegebieden stokt de melkleverantie aan de zuivelfabrieken. De vierhonderd bootwerkers van Delfzijl laden noch lossen. De motoren- en de strokartonfabriek in Appingedam, de radiatoren- en de tricotagefabriek in Wildervank, de scheepswerven en de aardappelmeelfabriek in Foxhol lopen leeg. In Nieuwe Pekela slaat men

Rauters beschikking met betrekking tot het politiestandrecht in Overijssel.

een portret van Mussert stuk op het hoofd van de NSB-burgemeester, die vervolgens uit het raadhuis wordt gesleurd, in het (ondiepe) kanaal belandt en daar 'Oranje boven!' moet roepen in het bijzijn van een hem verwensende menigte.

In Noord-Holland, waar Amsterdam en de Zaanstreek zich scherp de snel neergeslagen Februaristaking van 1941 herinneren, blijft het vrij rustig. Vrijdagmorgen lopen bij het hoofdstedelijke Werkspoor de eerste werkers uit het spoor, maar juist als de algemene uittocht op gang komt, arriveren vijf wagens met *Grüne Polizei* die iedereen aan het werk jaagt. Na de middagschicht blijven 2400 van de 3000 arbeiders weg, aan de haven leveren de Nederlandse Dok en de Amsterdamse Droogdok eveneens 2400 stakers, maar door Duitse dreigementen blijft de staking tot één dag beperkt. In Haarlem staakt Stork-Hijsch uit solidariteit met Stork Hengelo, maar Figee, Beynes en andere bedrijven werken door. De 2200 man van de Nederlandse Seintoestellenfabriek NSF in Hilversum houden een sit-downstaking van één uur, elders in het Gooi wordt een halve of een hele dag gestaakt. In Andijk, Enkhuizen en benoorden Alkmaar wordt druk gestaakt, maar het midden der provincie houdt zich afzijdig, vooral de streek van Broek in Waterland tot Beemster en Purmer. In twee haarden van verzet vlamt het vuur hoog op: Velsen-IJmuiden en Krommenie. Bij de Hoogovens gaat donderdagnacht al een nachtploeg in staking, vrijdagmorgen gaan de hoogovens, maar ook de staal-, de cementfabriek en de plaatwalserij plat. Van Gelder Papier en andere doen mee. Na acht executies en vijftien jaar tuchthuis (lees: concentratiekamp) voor zes man keert de 'rust' in Velsen-IJmuiden terug. In Krommenie weigeren onder meer zevenhonderd arbeiders van de Verenigde Blikfabrieken te werken. Binnen vierentwintig uur arriveren overvalwagens vol SS'ers, die van de hulpvaardige NSB-burgemeester twaalf adressen van arbeiders met communistische sympathieën krijgen. Na twaalf bliksemsnelle schijnprocessen vallen twaalf doodvonnissen. Vier daarvan worden terstond voltrokken.

In de stad Utrecht is ieders vraag: wat doen de Spoorwegen? NS-directie en personeelsraad besluiten het kruit droog te houden. Doorslaggevend is de overweging dat een mislukte staking nú nadelig zal werken op de staking die te zijner tijd bij het begin van de geallieerde inva-

sie wellicht nodig zal zijn. Veel personeel is het met die beslissing oneens, HG I (HG = hoofdgebouw) en HG II, later ook HG III lopen grotendeels leeg. Alvorens haar mantel aan te trekken zendt directiesecretaresse mejuffrouw Hekkert omstreeks kwart over één een telexbericht aan achttien hoofdstations: 'Staking Spoorwegen begint om 14.00 uur.' Enkele stations vragen bevestiging van dit bericht, dat daarop ijlings door de NS-directie wordt herroepen. De Duitsers komen achter de zaak en mejuffrouw Hekkert krijgt vijftien jaar tuchthuis. Inmiddels weigeren de lokettisten van het Centraal Station kaartjes te verkopen. De politie legt een kordon om het CS en reizigers mogen zonder plaatsbewijs naar de treinen. De SD

Seyss-Inquarts decreet betreffende het politiestandrecht voor geheel Nederland.

stelt de NS-directie en de bureauchefs hoofdelijk aansprakelijk voor de snelle terugkeer van al hun personeel, dat onder deze chantage na de roerige vrijdag op zaterdagmorgen het werk hervat. Ook in andere bedrijven (de Lubrobroodfabriek staakte het eerst) gaat men zaterdag weer aan de slag. In de provincie Utrecht houdt men zich opmerkelijk rustig. Uitzonderingen zijn Bunschoten-Spakenburg en De Bilt-Bilthoven, waar bijna alle bedrijven en winkels dichtgaan, terwijl ook Zeist, Rhenen, IJsselstein en Veenendaal heftig in verzet komen en men ook hier bijna overal de arbeid in de steek laat.

In Zuid-Holland is noch het murw gebeukte Rotterdam (een maand tevoren vielen er vijf-honderd slachtoffers bij een Brits bombardement) noch Den Haag met zijn hoge Germanengehalte een centrum van verzet. Die eer komt Delft en Dordt toe. In Delft staken bijna alle industrieën, evenals de tweehonderdtwintig PTT-mensen. Als de *Ortskommandant* de telefoondienst komt controleren, vindt hij alleen een Duitse telefoniste en een Nederlands meisje dat elke gespreksaanvraag beantwoordt met 'Wij staken' en dan de verbinding verbreekt. In Dordrecht beleggen de driehonderdvijftig jongens van metaalindustrie 'Johan de Witt' vrijdagochtend om zeven uur een 'synode' met hun directeur en trekken om half acht met een hoeraatje de fabriekspoort uit. Spoedig doen alle Dordtse fabrieken mee. De directies en burgemeester Bleeker knoeien in hun rapporten aan de *Beauftragter* voor Zuid-Holland zo deskundig met de aantallen stakers, dat deze Dordrecht als stakingsstad afschrijft. Ook in de scheepsbouw langs Merwede en Noord wordt eensgezind gestaakt. Het ontijdig door onbevoegden in werking stellen van fabrieksfluiten bespoedigt vaak de uittocht der arbeiders. In Werkendam, waar een straatweg is opgebroken, weigert burgemeester De Bruyne tien inwoners als gijzelaar aan te wijzen. Hij en drie predikanten bieden zich aan. De Duitsers kijken vreemd op en nemen een vreemd besluit: ze arresteren niemand en vertrekken. Zeer solidair staakt het Westland, waar tuinders hun knechten naar huis sturen en de zeldzame werkwilligen door stakers hardhandig tot de 'orde' worden geroepen om hun verlangde solidariteit bij te brengen.

Zeeland, als onderdeel van de *Atlantik Wall* tot *Sperrgebiet* verklaard en van meer *Wehrmachtsangehörigen* 'voorzien' dan welke streek

van Nederland ook, leeft onder de druk van een inkwartieringssysteem dat tot in de kleinste dorpen voelbaar is. Toch zwijgen op de Vlissingse werf 'De Schelde' op vrijdagmorgen klokke tien alle klinkhamers en machines. De Duitse bewakingstroepen van deze oorlogsindustrie beletten de arbeiders de werkplaatsen en scheepshellingen te verlaten, stellen mitrailleurs op en kondigen executies aan als het werk zaterdag niet wordt hervat. Men zwicht ter voorkoming van een bloedbad. Met zoveel Duitsers over de vloer zijn de stakingen in Zeeland uiteraard weinig talrijk, klein van omvang en kort van duur. Alleen op de 9000 ha klei van Noord-Beveland staakt alles en iedereen. Oplossing van dit raadsel: Noord-Beveland heeft geen

bezetting. Seyss-Inquarts *Beauftragter* in Zeeland is zo onthutst over het Noordbevelandse gebrek aan goede pro-Duitse manieren, dat hij drie van de zeventuizend bewoners voor een periode van zes maanden naar het concentratiekamp Vught stuurt.

In Noord-Brabant begint de staking bij Philips, door de Duitsers '*die englische Festung*' genoemd, waar acht maanden tevoren de viering van Anton Philips' gouden jubileum 'verdacht' veel op een Oranje-feest leek. De achttienduizend werknemers houden donderdagmiddag een sit-downstaking, beraadslagen vrijdagmorgen in de fabrieken, verdwijnen tussen de middag, staken ook zaterdag en hervatten maandag het werk. De SD selecteert uit de vele arres-

ERLASS

ÜBER DIE
VERHÄNGUNG DES POLIZEISTANDRECHTS IN
DEN BESETZTEN NIEDERLÄNDISCHEN GEBIETEN.

Auf Grund der §§ 62 ff. der Ordnungsschutzverordnung 1943 verhängen ich über die gesamten besetzten niederländischen Gebiete mit sofortiger Wirkung das

POLIZEISTANDRECHT.

Ich verbinde damit den Befehl, dass sich jedermann aller Umrübe, die die öffentliche Ordnung und die Sicherheit des öffentlichen Lebens zu stören oder zu gefährden geeignet sind, zu enthalten und meinen besonderen Anordnungen zu fügen hat, die ich unter ausdrücklichem Hinweis auf die Strenge des Polizeistandrechts erlasse.

Wer diesem Befehl zuwiderhandelt, verfällt der Aburteilung durch Polizeistandgerichte.

Der Höhere SS- und Polizeiführer trifft alle Massnahmen, die ihm zur Aufrechterhaltung oder Wiederherstellung der öffentlichen Ordnung oder der Sicherheit des öffentlichen Lebens erforderlich erscheinen.

Der Höhere SS- und Polizeiführer kann bei der Durchführung seines Auftrages vom geltenden Recht abweichen.

Zu meinem Sonderbeauftragten nach dem § 65 der Ordnungsschutzverordnung 1943 für die gesamten besetzten niederländischen Gebiete bestelle ich den Generalkommissar für Verwaltung und Justiz Dr. Dr. Wimmer. Ihm untersteht die gesamte öffentliche Verwaltung nichtpolizeilicher Art unbeschadet der dem Höheren SS- und Polizeiführer übertragenen Aufgabe.

Dem Sonderbeauftragten für die gesamten besetzten niederländischen Gebiete unterstehen SonJerbeauftragte in den einzelnen Provinzen. Ich bestelle zum Sonderbeauftragten in der Provinz

Nordbrabant den Oberbereichsleiter Himmerich;
Gelderland den stellvertretenden Beauftragten Brandes;
Südholland den Beauftragten, Reichsrichter Schwebel und zu dessen Vertreter den Beauftragten für die Stadt Rotterdam, Präsidenten Dr. Völkers;
Nordholland den Beauftragten Dr. Schroeder und zu dessen Vertreter den Reichsrichter Schwebel;
Seeland den Beauftragten, Oberbereichsleiter Münzer;
Utrecht den Beauftragten, Oberbereichsleiter Müller-Reinert;
Friesland den Beauftragten, Ministerialrat Ross;
Overijssel den Beauftragten Weidlich;
Groningen den Beauftragten, Landrat Dr. Conring;
Drenthe den Beauftragten, Oberbereichsleiter Sellmer;
Limburg den Oberbereichsleiter Himmerich.

Den Haag, am 1. Mai 1943.

Der Reichskommissar
für die besetzten niederländischen Gebiete:
SEYSS-INQUART.

BESONDERE ANORDNUNG.

Auf Grund des § 62, Absatz 3, der Ordnungsschutzverordnung 1943 ordne ich unter ausdrücklichem Hinweis auf die Strenge des Polizeistandrechts für die gesamten besetzten niederländischen Gebiete an:

- 1) Wer an öffentlichen Zusammenrottungen irgendwelcher Art teilnimmt;
- 2) wer die Arbeit, auch durch bloss passives Verhalten, verweigert, wer streikt oder wer Arbeitnehmer aussperrt;
- 3) wer unerlaubt Schuss-, Hieb- oder Stuchwaffen trägt oder besitzt;
- 4) wer Flugblätter herstellt, verbreitet oder besitzt, die zur Störung der öffentlichen Ordnung geeignet sind;
- 5) wer der öffentlichen Gewalt Widerstand leistet,

verfällt der standgerichtlichen Aburteilung und wird daher gemäss dem § 66 der Ordnungsschutzverordnung 1943 grundsätzlich mit dem Tode bestraft.

Versuch, Anstiftung oder Beihilfe werden in gleicher Weise wie die vollendete Tat bestraft.

Den Haag, am 1. Mai 1943.

Der Reichskommissar
für die besetzten niederländischen Gebiete:
SEYSS-INQUART.

DECREET

BETREFFENDE DE
AFKONDIGING VAN HET POLITIESTANDRECHT
VOOR HET BEZETTE NEDERLANDSCHE GEBIED.

Op grond van de artikelen 62 en volgende der Verordening Openbare Orde 1943 kondig ik af met onmiddellijke werking voor het bezette Nederlandsche gebied in zijn geheel het

POLITIESTANDRECHT.

Tevens beveel ik, dat een ieder zich heeft te onthouden van iedere beroering, welke de openbare orde en de veiligheid van het openbare leven zou kunnen verstoren of in gevaar zou kunnen brengen, en zich heeft te schikken naar de bijzondere maatregelen, welke ik, daarbij uitdrukkelijk de aandacht vestigende op de scherppte van het politiestandrecht, zal uitvaardigen.

Hij die in strijd handelt met dit bevel wordt standrechtelijk veroordeeld.

De Hoogere SS- en Politieleider treft alle maatregelen, welke hij voor de handhaving of het herstel van de openbare orde of van de veiligheid van het openbare leven noodig acht.

Bij de uitvoering van zijn taak kan de Hoogere SS- en Politieleider van het geldende recht afwijken.

Tot mijn bijzonderen gemachtigde in den zin van artikel 65 der Verordening Openbare Orde 1943 voor het bezette Nederlandsche gebied in zijn geheel benoem ik den Commissaris-Generaal voor Bestuur en Justitie Dr. Dr. Wimmer. Aan hem is ondergeschikt het geheele openbare bestuur, met uitzondering van de politie en onverminderd de aan den Hoogeren SS- en Politieleider opgedragen taak.

Aan den bijzonderen gemachtigde voor het bezette Nederlandsche gebied in zijn geheel zijn de bijzondere gemachtigden voor de afzonderlijke provincies ondergeschikt. Ik benoem tot bijzonderen gemachtigde voor de provincie:

Noordbrabant den Oberbereichsleiter Himmerich;
Gelderland den plaatsvervangenden Gevolmachtigde Brandes;
Zuidholland den Gevolmachtigde, Rijksrechter Schwebel en tot diens vertegenwoordiger den Gevolmachtigde voor de stad Rotterdam, President Dr. Völkers;
Noordholland den Gevolmachtigde Dr. Schroeder en tot diens vertegenwoordiger den Rijksrechter Schwebel;
Zeeland den Gevolmachtigde, Oberbereichsleiter Münzer;
Utrecht den Gevolmachtigde, Oberbereichsleiter Müller-Reinert;
Friesland den Gevolmachtigde, Ministerialrat Ross;
Overijssel den Gevolmachtigde Weidlich;
Groningen den Gevolmachtigde, Landrat Dr. Conring;
Drenthe den Gevolmachtigde, Oberbereichsleiter Sellmer;
Limburg den Oberbereichsleiter Himmerich.

's-Gravenhage, 1 Mei 1943.

De Rijkscommissaris
voor het bezette Nederlandsche gebied:
SEYSS-INQUART.

BIJZONDERE BESCHIKKING

Op grond van artikel 62, lid 3, der Verordening Openbare Orde 1943 beschik ik, uitdrukkelijk de aandacht vestigende op de scherppte van het politiestandrecht, voor het bezette Nederlandsche gebied in zijn geheel het volgende:

- 1) hij die deelneemt aan samenscholingen in het openbaar van welken aard ook;
- 2) hij die weigert zijn werk te verrichten, zij het ook door een uitsluitend passief gedrag, die staakt of die werknemers uitsluit;
- 3) hij die zonder daartoe gerechtigd te zijn schiet-, slag- of stoorwapenen bij zich draagt of in zijn bezit heeft;
- 4) hij die pamfletten vervaardigt, verspreidt of in zijn bezit heeft, welke de openbare orde zouden kunnen verstoren;
- 5) hij die zich tegen de openbare macht verzet,

wordt standrechtelijk veroordeeld en wordt derhalve ingevolge artikel 66 der Verordening Openbare Orde 1943 in het algemeen gestraft met den dood.

Poging, uitlokking of deelneming zijn op gelijke wijze strafbaar als het voltooide strafbaar feit.

's-Gravenhage, 1 Mei 1943.

De Rijkscommissaris
voor het bezette Nederlandsche gebied:
SEYSS-INQUART.

tanten zeven mannen, onder wie vier Philips-
mensen. Het *Standgericht* zetelt in een Philips-
gebouw, een Philipsjurist moet hen verdedigen,
maar wordt door de SS-rechters afgebeekt, zo-
dra hij zijn mond opendoet. De zeven executies
zijn duivels getimed: op het Philipsterrein, pre-
cies bij het uitgaan van de fabriek op maandag-
middag, worden de doodvonnissen door de
kogel voltrokken.

Tilburg toont weinig strijd lust, in Den Bosch
staakt men aarzelend: bij De Gruyter (970 man)
iedereen, bij Vroom & Dreesmann amper een
kwart. In Breda geeft een arbeider van de Hol-
landse Kunstzijde Industrie vrijdag om twaalf
uur het signaal 'Einde werktijd'. De twaalfhon-
derd werknemers stromen de fabriek uit. Kwat-

ta, Etna, Hero en andere volgen. Helmond en
Oisterwijk staken radicaal, ook Bergen op
Zoom houdt zich vroom. De suikerfabrieken
in het noordwesten, de schoen- en leerfabrieken
in de Langstraat, de sigarenfabrieken van Val-
kenswaard, zes textielfabrieken in Goirle —
alles ligt stil. Bata in Best werkt pas woensdag
weer normaal. Aan een fabrieksschoorsteen in
Hilvarenbeek wappert het rood-wit-blauw.

Donderdagnacht gaat in Heerlen de nachtploeg
van de Maurits, Limburgs grootstetienduizend-
koppige mijnbedrijf, niet naar beneden. Vrij-
dag liggen mijn, cokesfabriek en stikstofbin-
dingsbedrijf stil. Alle mijnen volgen. Limburgs
kolenproductie zakt vrijdag tot negentien, za-
terdag tot vier procent van normaal. In Venray

HOLLAND STINKT NAAR NSB!

*Ieder land heeft eigen geuren
en het onze had die ook
om het hart aan op te beuren.
Wie door Holland liep, hij rook
bloemen, mest, het zout der zee
en zoet water om te drinken,
maar nu ligt dat land te stinken,
Holland stinkt naar NSB!*
Anoniem/A. Roland Holst

**Links: bekendmaking van het op grond van
het standrecht voltrekken van het
doodvonnis aan twee stakingsdeelnemers.**

**Rechts: een poging om ook in Amsterdam
een algemene staking uit te roepen.
Het is niet zover gekomen.**

rijdt een CCD-auto met een bundel lange bo-
nenstaken: staken! De Centrale Controle
Dienst en de Rijksbelastingdienst tellen sterke
illegale kernen die de staking stimuleren. Ook
de geestelijkheid schuwt geen risico's en roert
zich krachtig. Deserterende sleepbootkapiteins
veroorzaken een chaos in het Julianakanaal. In
Maastricht gaan de vierduizend man van de
aardewerkindustrie de straat op. In het post-
kantoor, dat onder NSB-dwang moet door-
werken, vormen zich voor de loketten lange
rijen: ieder koopt één postzegel van één cent.
Ook in Midden- en Noord-Limburg slaat de
staking goed aan, maar op het platteland tonen
boeren en middenstand (te) weinig animo tot
meedoen. Na korte 'processen' voor het *Stand-
gericht* vermoorden de Duitsers zeven mannen:
drie CCD-controleurs, een chemicus, een elek-
tromonteur en twee mijnwerkers.

Friesland lest — en best: 'In geen provincie is
de beroering zo sterk en zo algemeen geweest
als in Friesland. Slechts hier is de staking inder-
daad volkszaak geworden. Noch het massaal
verzet van de Twentse of van de Zuidlimburgse
arbeiders, noch de stakingsactie in enkele Gel-
derse of Zuidhollandse steden zijn te vergelij-
ken met de eensgezindheid, waarmede in Fries-
land alle standen en klassen, in de stad en op
het platteland, 30 april 1943 één lijn trokken in
een grootscheepse demonstratie tegen de be-
zettende macht', aldus Bouman.

Donderdagavond 29 april, zodra het stakings-
nieuws uit Twente tot Leeuwarden doordringt,
komen daar illegale kernen in actie. De volgen-
de ochtend tussen acht en negen uur vindt de
uittocht uit de fabrieken plaats: driehonderd
man van de zuivelcentrale Frico, tweehonderd
van de condensfabriek Friesland, tweehonderd
van de Leeuwarder Papierfabriek. Zij maken
het eivolle centrum van Leeuwarden — vrijdag
is er weekmarkt — nog voller. De meeste boe-
ren, vrachtrijders en kooplieden van buiten,
verrast door de grootscheepse demonstratie
van de fabrieksarbeiders, bedenken zich niet
lang en keren huiswaarts. Daardoor verbreidt
het nieuws zich als een lopend (en rijdend) vuur-
tje door de wijde omtrek, mannen en jongens
brengen het fietsend van dorp naar dorp, de
telefoon — voordat ook de telefonistes mee-

Bekendmaking

De Höhere SS en Polizeiführer maakt bekend:

Het Politiestandgerecht Overijssel heeft op grond
van het Decreet en van de Bijzondere Verordening
van den Rijkscommissaris over de inwerkingtreding
van het Politiestandrecht van 30-4-1943,

ter dood veroordeeld:

1.) den Nederlander

FREDERIK MARTINUS LOEP,

geboren 31 Augustus 1906 in Stad Doetinchem.
LOEP heeft als leidend bedrijfsingenieur der firma
Stork te Hengelo (O.) door passief gedrag de staking
bewust en gewild gesteund.

2.) den Nederlander

ANTONIUS HASENBEEK,

geboren 17 October 1917 in Tubbergen.
HASENBEEK, heeft als leider van het distributie-
kantoor te Tubbergen aan een staking zooals om-
schreven in §§ 40, 42 der Ordnungsschutzverordnung
1943, deelgenomen.

De vonnissen zijn door de hoogste rechterlijke instantie
bekrachtigd en daarna voltrokken.

Den Haag, 4 Mei 1943.

MANIFEST!

AMSTERDAM EN DE ALGEMENE WERKSTAKING.

De bekendmaking van Generaal Christiaansche heeft ook in Amsterdam de nodige bereoring en verontwaardiging gewekt, die evenwel nog niet heeft geleid tot de algemene werkstaking

Ook de Amsterdammers weten wat het bevel voor het Nederlandsche volk betekend; dat de honderdduizenden krijgsgevangenen behandeld zullen worden als slaven, weinig eten, slechte behandelin, dwangarbeid, de mogelijkheid naar het front te worden gestuurd, en ten slotte de onzekerheid of van deze honderdduizenden ooit nog een levend in ons land zal terugkeren. De Amsterdammers weten ook dat hierop slechts een antwoord past:

DE ALGEMENE WERKSTAKING!!!

De betrekkelijke stilte in Amsterdam betekent dan ook niet, dat de Amsterdammers zich tegen dat bevel niet zullen verzetten.

HET IS DE STILTE DI. DE STORM VOORAF GAAT

Voor deze storm zijn de moffen zo bang als de dood. Zij haasten zich daarom in de pers bekend te maken, dat in het land alle haarden van verzet zijn uitgeroeid en de rust in het gehele land is hersteld.

DAT IS EEN ECHTE MOFFEN LEUGEN

De staking breidt zich integendeel in het gehele land steeds meer uit. De boeren vernietigen de gehele oogst. De tuinders laten de groenten op het land verrotten. De melk wordt niet aan de zuivelfabrieken afgeleverd en deze fabrieken liggen grotendeels stil.

Waar blijft onze boter?

Waar blijft onze groenten?

Deze komen niet want het platteland is eensgezind in haar verzet.

OOK HET SPOORWEGPERSONEEL HEeft BESLOTEN OM OP 7MEI HET VERVOER TE STAKEN.

THANS MOET OOK IN AMSTERDAM DE STORM LOSBREKEN !!!

Laat u niet intimideren door moffenleugens en terechtstellingen.

Slechts door eensgezind verzet kunnen wij voorkomen dat honderdduizenden de dood ingestuurd worden, en de rest van ons volk een slaven bestaan zal krijgen.

Geen maan naar de duitse krijgsgevangen kampen.

Daarom staakt; geen fabriek groot of klein, geen werf en geen werkplaat, geen trein en geen boot, geen kantoor en geen bank, geen rijks of gemeentelijke ambtenaar, blijve nog aan de gang.

STAAPT

STAAPT

STAAPT

staken — doet de rest. Binnen enkele uren komt heel Friesland, behalve de geïsoleerde van niets wetende Waddeneilanden, tot explosie. Bouwboeren en veehouders, ambtenaren en winkeliers, socialisten en conservatieven, melkslijters en buschauffeurs, landarbeiders en predikanten blazen massaal stoom af. Slechts één cijfer: de melkaanvoer bij de coöperatieve zuivelfabrieken ligt op 1 mei negenentachtig procent beneden normaal en komt pas op 5 mei weer op het gebruikelijke niveau. Ook dan pas keert, nadat tientallen Friezen door gerechtelijke moord en wilde schietpartijen van de nerveuze Duitsers zijn omgekomen, ogenschijnlijk de algehele rust in het wijde Friese boerenland terug.

Op de staking volgt als onvermijdelijke reactie een periode van moedeloosheid. Men begrijpt de afzijdigheid van het spoorwegpersoneel niet, men verwijt de Londense regering en Radio Oranje geen morele steun te hebben verleend. Maar spoedig blijkt het positieve resultaat van de 'mislukte' staking. Zij heeft als een zeef gewerkt, kaf van koren, karakterlozen van karaktervasten scheidend. Groter dan de woede op de Spoorwegen en 'Londen' is de haat jegens de Duitsers. Groter wordt daardoor de bereidheid aan het verzet deel te nemen en onderduikers te herbergen. De Duitsers hebben met hun vaak beestachtig optreden Nederland tot een land van onverzoenlijken gemaakt. Het verzet is gestaald en zal niet meer wijken.

Links: in deze kamer van het politiebureau te Hengelo hield het standgerecht zitting en werden doodvonnissen uitgesproken.

Onder: bij Sneek ontfermde de bevolking zich over de melk, aangezien de melkfabriek staakte.

Rechtsboven: de bekendmaking van het voltrekken van het doodvonnis door middel van de kogel aan vijf Eindhovenaren.

Rechtsonder: het Polizei Standgericht te Hengelo kreeg de rekening aangeboden voor het drukken van de doodvonnissen die het had uitgesproken.

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie

R. van Dijk

DAG, KAARTSYSTEEM

De gemeentesecretaris is een zachtmoedig man, geen vechter, geen terrorist. Iemand die iedere dag bidt om een stil en gerust leven. Hij toetst zijn daden aan Gods wil met een nauw en zuiver geweten. Nu moet hij opgave doen van alle mannen die tussen 1897 en 1924 geboren zijn. Met geboortedatum en volledig adres moet hij ze melden, moet hij ze overleveren aan de vijand, voor een oproep voor tewerkstelling in Duitsland.

'Dat kan ik niet', zegt hij. 'Ik moet weg, Post!' En als hij toch weggaat, dan is er een daad te doen, om te voorkomen dat een ander met een minder nauw geweten de lijsten wel zal samenstellen. Dan moet het hele bevolkingsregister verdwijnen! Ze overleggen, ze berekenen iedere kans, ze maken afspraken, daarna bidden ze om Gods zegen. Donderdag 3 juni, een prachtige datum, de dag van Hemelvaart. De hele dag hebben ze dan de handen vrij. Een goed onderduikadres is wel te vinden. In Leeuwarden bij A-kwadraat kan de secretaris zich melden. Hij moet maar zeggen dat hij een aflevering van Menigerlei Genade komt brengen.

Op Hemelvaartsdag zien de dorpelingen hun secretaris wegfietsen. Het is prachtig weer, echt een dag om een fietstochtje te maken.

's Avonds een telefoontje naar Leeuwarden: 'Heb je de aflevering van Menigerlei Genade ontvangen?'

'We zitten er al druk in te lezen,' zegt een stem.

Nu maar afwachten. De opwindings in het dorp de volgende morgen.

De ene boodschapper na de andere: 'Heb je het al gehoord? De gemeentesecretaris is er met het hele kaartstelsel van de bevolking vandoor! Geen man kan meer opgeroepen worden...!'

En steeds weer nieuwe berichten: 'De Duitsers zijn in het dorp! Rechercheur de Krol is er en leidt het onderzoek!'

Steeds weer die De Krol, die vervloekte naziknecht, die de hele provincie onveilig maakt. Het wordt tijd dat die kerel onschadelijk wordt gemaakt...

'Hij heeft huiszoeking gedaan bij Klein, de kruidenier.'

'Waarom daar?'

'Wel, het schoolhoofd, de NSB'er, heeft de secretaris een paar keer naar het huis van Klein zien gaan.'

De Krol is geen kleine jongen. Hij zit dadelijk op het goede spoor, maar bij Klein loopt het dood door diens handige verdediging. Het bevolkingsregister ligt veilig in een oude veldoven. Maar de vrouw van de secretaris wordt gearresteerd en in de gevangenis te Assen opgesloten. Twee dagen later is er briefwisseling via de bewakers: ze houdt zich best, hartelijke groeten, geen reden tot ongerustheid. (...) Spoedig wordt ze ontslagen en keert naar haar kinderen terug.

Het voorbeeld van de secretaris vindt navolging: er verdwijnen meer bevolkingsregisters. Er komen overvallen op gemeentehuizen om de kostba-

re administratie te vernietigen. Overal saboterende ambtenaren.

Daarom bedenkt de vijand een ander middel om de mannen geregistreerd te krijgen; een middel, zo listig dat slechts de helderste koppen zijn ware bedoeling doorzien. Hij voert de 'Ausweisen' in: de vrijstellingen van de slavenarbeid in Duitsland. Ieder die zo'n ding in zijn zak heeft, zal vrijuit gaan bij de grote razzia's en huiszoekingen die verwacht kunnen worden. Wie het niet bezit, loopt iedere dag gevaar te worden opgepakt. Waarom die kans te lopen? Het is een kleine moeite om even naar de plaatselijke bureauhouder te gaan, waar voor bijna iedereen zo'n vrijstelling te krijgen is. Daar staan de mannen in file te wachten op hun beurt. Dat ze zich meteen laten registreren, dringt niet tot hen door. De verzetsleiding zet een grote actie op om de mensen te waarschuwen. Het persje van Peter kreunt en knerpt tot laat in de nacht. Pamfletten, steeds meer pamfletten, oplagen van tienduizenden. Meld u niet! Vraag geen 'Ausweis'! Het gaat er de mof niet om u vrij te stellen. Zijn doel is om u allen naar Duitsland te slepen. Straks verklaart hij alle 'Ausweisen' ongeldig en heeft uw naam en adres in handen! Vertrouwt de wolf niet, al hult hij zich in schaapsklederen! (...) Maar het helpt niet. Ze gaan, omdat de buurman gaat. Slechts enkelen staan pal.

(Uit: 'Ik néem het niet', samengesteld door Evert Werkman — Sijthoff, Leiden 1965)

Bekanntmachung

DER HÖHERE SS-UND POLIZEIFÜHRER GIBT BEKANNT:

Das Polizeistandgericht des SS- und Polzeisicherungsgebietes Nordbrabant und Zeeland in Eindhoven verurteilte am 3-5-'43 zum Tode:

1.) Den Büroangestellten	PETRUS VERHOEVEN	geb. 10.12.10
2.) den Werkzeugmacher	WILHELM VAN BEEK	geb. 28.7.06
3.) den Werkzeugmacher	JOHAN CORNELIUS GIELEN	geb. 18.11.06
4.) den Fabrikarbeiter	PETER JAN KEMPEN	geb. 28.4.24
5.) den Fabrikarbeiter	GERARDUS WERTS	geb. 12.9.06
- sämtlich aus Eindhoven.

Die Verurteilten haben am Morgen des 3.5. gestreikt bzw. an Streikversammlungen teilgenommen.

Die Urteile sind durch Erschossen vollstreckt worden.

Drei weitere Angeklagte wurden freigesprochen. Das Verfahren gegen 2 weitere Angeklagte wurde ausgesetzt.

Bekendmaking

DE HÖHERE S.S. EN POLIZEIFÜHRER DEELT MEDE:

Het politiestandgerecht van het S.S. en Polzeisicheringsgebied Noord Brabant en Zeeland in Eindhoven veroordeelde op 3-5-'43 ter dood:

1.) De kantoorbediende	PETRUS VERHOEVEN	geb. 10.12.10
2.) De monteur	WILHELM VAN BEEK	geb. 28.7.06
3.) De monteur	JOHAN CORNELIUS GIELEN	geb. 18.11.06
4.) De fabrieksarbeider	PETER JAN KEMPEN	geb. 28.4.24
5.) De fabrieksarbeider	GERARDUS WERTS	geb. 12.9.06
- Allen te Eindhoven.

De veroordeelden hebben op den morgen van 3 Mei gestaakt en aan stakingsbijeenkomsten deelgenomen.

De vijf vonnissen werden door middel van den kogel voltrokken.

Drie verdere personen werden vrijgesproken.

De behandeling tegen twee andere aangeklaagden werd uitgesteld.

DRUKKERIJ H. L. SMIT & Zn. - HENGEL

DE DRUKKERIJ MET EEN NATIONALE REPUTATIE

TELEFOON:
DIRECTIE EN DRUKKERIJ 2530
REDACTIE 2630
ADMINISTRATIE 2730
POSTREKENING 42994
BANK: DE TWENTSCHE BANK N.V.

Rekening VOOR **Polizei-Standgericht - Hengelo** HENGEL, 19 Mei 1943.

1943

Mei	3	5000 plakaten op wit papier, 4 doodvonnissen, zwarte rand met roode letter	53744
	4	5000 idem, idem, 2 doodvonnissen	53761

Zondagsloon en nachtwerk.

2% A.S.F.

ORDERNO.

f1. 385 71

- 251 81

f1. 638 52

- 12 73

f1. 650 25

Maximumprijzen, vastgesteld door het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart onder no. 57682 N.P. d.d. 14 December 1940.

„Prijsverhoging toegestaan door het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart onder No. 7858, N.P. d.d. 18 Februari 1941”.

Betreft een ons voorgeschreven verhoging wegens Alg. Sociaal Fonds v. d. Graf. Bedrijven.

GEEN STILTE NA DE STORM

DRS. A. H. PAAPE

De staking was door brutaal geweld neergeslagen. Verbaasd en geschrokken als de Duitsers waren, beangst dat de staking naar andere bezette gebieden zou overslaan — en dat in een periode waarin ernstig rekening gehouden moest worden met een geallieerde landing 'ergens' op Europa's westkust — waren ze snel, vakkundig en met alle hardheid opgetreden. In het hele land hadden vele honderden arrestaties plaatsgevonden. De *Standgerichte* hadden het ene doodvonnis na het andere gevelde; snelle publicatie van de terechtstellingen weerhielden velen ervan de staking voort te zetten. Met dreigementen en wilde schietpartijen joegen SD, SS en *Wehrmacht* de mensen weer naar fabrieken en kantoren. Nadat op 29 en 30 april de stakingen waren uitgebroken en hier en daar al op 1 mei de arbeid weer was hervat, toog de overgrote meerderheid op 3 mei weer aan het werk.

Slechts in enkele plaatsen bleef het onrustig, maar met die onrust zou dra worden afgerekend. Want ook die laatste haarden van onrust zouden zo snel mogelijk moeten verdwijnen, zo besloot de *Höhere SS- und Polizeiführer* Rauter, onder wiens leiding de strijd tegen de stakers gevoerd was. In de middag van de derde mei ontvingen alle *Aussenstellen* van de *Sicherheitsdienst* per telex de instructie dat 'overal waar ook maar de geringste neiging tot staken te constateren is, deze op zodanige wijze en met gebruikmaking van de vuurwapens onderdrukt moet worden, dat over de betreffende gemeente een panische angst wordt verbreid. Er moet voor gezorgd worden dat overal waar onlusten zijn, de *Standgerichte* onmiddellijk zitting houden en aanzienlijke aantallen doodvonnissen vellen.'

En hoewel op 4 mei de *Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD*, Wilhelm Harster, zijn chef in Berlijn triomfantelijk berichten kon: 'De staking is in het hele land gebroken', togen de nazi-rechtbanken '*befehlsgemäss*' weer aan het werk: op 4 en 5 mei werden wederom verscheidene doodvonnissen gevelde en executies uitgevoerd.

Het was niet meer nodig. Bijna overal werkte men weer. Op 5 mei werd in Friesland, de provincie waar het meest en het hardnekkigst gestaakt was, zelfs meer melk aan de zuivelfabrieken afgeleverd dan op 28 april, de laatste 'normale' dag voor de staking. En de *Aussenstelle* Maastricht meldde diezelfde middag dat de middagploegen in een sterkte van 103%(!) voor hun dagelijkse arbeid in de mijnen waren afgedaald.

De *Reichsführer-SS*, Heinrich Himmler, had

Het verbod om naar Engeland te luisteren kwam enkele dagen na de stakingen.

Rechts: in mei 1942 moesten officieren zich reeds opnieuw laten inschrijven.

wel reden voor zijn telegram dat hij op 9 mei aan Rauter verzond: 'Voor het beleidvolle en energieke optreden tijdens de door een misdadige emigrantenregering aangestookte algemene staking en het snelle neerslaan daarvan spreek ik jegens u en uw mannen mijn grote erkentelijkheid uit.'

Inmiddels maalden de molens van de bezetter voort. Op 5 mei verscheen in de kranten een oproep aan de studenten die geen loyaliteitsverklaring getekend hadden. De oproep was fijntjes gericht aan de 'vroegere studenten': zij dienden zich de volgende dag, 6 mei, voor wegvoering naar Duitsland te melden. De eerste groepen militairen, het beroepspersoneel beneden de rang van officier, moesten zich op 7, 10

en 13 mei melden voor krijgsgevangenschap. En op 8 mei was er weer schrikwekkend nieuws: alle Nederlandse mannen tussen 18 en 35 jaar zouden zich moeten aanmelden voor arbeidsinzet in Duitsland. Dat laatste was een lang tevoren voorbereide maatregel. Nadat lange tijd de bedrijven waren 'uitgekamd' op zoek naar arbeidskrachten die maar enigszins gemist konden worden en op die manier vele tienduizenden Nederlanders naar Duitsland gestuurd waren, had men gezocht naar een efficiëntere en effectievere methode. Die meende men gevonden te hebben door hele jaargangen te verplichten zich aan te melden. Voor de 'onmisbaren' moesten dan maar vrijstellingen worden aangevraagd. Krijgsgevangenschap en arbeidsinzet overlaptten elkaar natuurlijk gedeeltelijk, maar al met al betekenden de maatregelen dat tegen het miljoen Nederlanders er rekening mee diende te houden te eniger tijd naar Duitsland te moeten vertrekken.

Bij dat alles viel een nieuwe beschikking, op 13 mei afgekondigd, bijna in het niet, maar toch wekte ook deze maatregel weer nieuwe onrust, nieuwe verontwaardiging, nieuwe verbittering: alle radiotoestellen werden verbeurdverklaard en moesten worden ingeleverd. Ook dat was een maatregel die al veel eerder overwogen was, doch steeds weer op de lange baan geschoven. Al kort na het begin van de bezetting was het luisteren naar buitenlandse zenders verboden. Maar wie stoorde zich aan dat verbod? Zo goed als niemand, dat wisten de Duitsers evengoed als ieder ander. Iedereen kende de tijden waarop de BBC zijn nieuws in het Nederlands uitzond. Iedereen kende de tijden van Radio Oranje en De Brandaris. Dagelijks zat men vastgekleusterd aan zijn toestel en luisterde dwars door de Duitse stoorzenders heen. Londen — met alle kritiek die men op de uitzendingen had — gaf toch altijd nieuws, betrouwbaar nieuws; het luisteren schiep bovendien een band met de vrijheid, men putte er een deel van zijn geestkracht uit. Ook de Duitsers realiseerden zich dat reeds lang. En niet voor niets had Himmler in zijn telegram aan Rauter gesproken van de 'door een misdadige emigrantenregering aangestookte algemene staking' — al kon hij weten dat 'Londen' met betrekking tot de staking eerder remmend dan stimulerend was opgetreden. Maar in hetzelfde telegram bepleitte hij 'met de grootste nadruk' om nu, 'op dit psychologisch gunstig ogenblik na het neerslaan van de staking', tot inbeslagneming over te gaan. Hij werd op zijn wenken bediend: vier dagen later al was aan zijn hoog bevel voldaan en had hij zijn zin.

TWEEDE VERPLICHTE BIJEENKOMST

ter contrôle van de voormalige Nederl. Weermacht

1. Verplicht tot aanmelding zijn alle:

- beroepsofficieren, cadetten en adelborsten** van de voormalige Nederlandsche Land- en Zeemacht, die op 10 Mei 1940 in actieven dienst waren.
- beroepsofficieren** van het voormalige **Nederlandsche koloniale leger** tot en met den leeftijd van 55 jaar.

2. Op 15 Mei 1942, 14 uur precies moet de tot aanmelding verplichte persoonlijk opkomen, overeenkomstig de volgende lijst:

IN DE PROVINCIËS:	VERPLICHTE BIJEENKOMST TE:
Groningen Friesland Overijssel Drenthe	ASSEN, Friesland-Kazerne, (Wilhelmina-Kazerne) Drentsche Hooftvaartstraat 153
Gelderland Utrecht	EDE, Maurits-kazerne, (Infanterie-kazerne) Stationsweg
Noord-Holland	BUSSUM, v. d. Palmkazerne, Amerstoortsche Straatweg
Zuid-Holland Zeeland	BREDA, Chassé-Kazerne, Vier Windenstraat 4
Noord-Brabant Limburg	ROERMOND, Ernst Kasimir-kazerne

3. Ieder tot aanmelding verplichte moet medebrengen:

- een wettelijk legitimatiebewijs (persoonsbewijs, zakboekje, militaire documenten, enz.)
- twee foto's van recenten datum in burger of in uniform, opgeplakt op twee vellen papier (formaat DIN), die met de volgende gegevens moeten worden ingevuld:

Familienaam:	Laatste legerafdeeling	Invullen in blokletters of met schrijfmachine
Alle voornamen:	Tegenwoordig beroep.	
Geboorteplaats:	Arbeidsplaats en of werkgever	Handtekening
Geboortedatum:	Tegenwoordig adres	
Gehuwd, ongehuwd, gescheiden:	Woonplaats: Straat	
Laatste militaire rang:		

4. Niet verschijnen heeft onmiddellijk strafmaatregelen ten gevolge.

9 Mei 1942.

Der Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden

Fr. CHRISTIANSEN
General der Flieger.

Publicatie toegestaan door het Rijksoverheidscommissariaat - Plakkaat Nr. 79.

Zo buitten de Duitsers het neerslaan van de staking uit om een aantal al eerder voorbereide maatregelen uit te voeren, in de overtuiging dat zij op dit moment bij de murw geslagen Nederlanders niet op nieuw verzet zouden stuiten. De Nederlanders waren wel geslagen, maar geenszins murw. Naast de teleurstelling over de mislukking, de wrevel over het gebrek aan leiding vanuit Londen en het afzijdig blijven van de Spoorwegen (in beide gevallen ten onrechte), en de machteloze woede en haat tegen de Duitsers, waren tijdens en door de staking andere gevoelens gemeengoed van zeer velen geworden.

Wat uit de stakingsdagen voortkwam, was in de eerste plaats een gevoel van saamhorigheid, van solidariteit met al die honderduizenden anderen met wie men samen gestaakt had, met wie men er samen in geslaagd was het openbare leven in grote delen van het land goeddeels lam te leggen. Het verzet tegen de maatregelen van de nazi's, voordien uitsluitend in het geheim bedreven en het werk van slechts een gering aantal, was naar de oppervlakte gekomen. Men had openlijk met collega's, burens, vrienden, buurt- en dorpsgenoten en met ontelbare onbe-

kenden kunnen getuigen van de voordien latente bereidheid tot verzet. Men had eindelijk iets gedáán, veelal zonder nadenken, maar men was er trots op; velen realiseerden zich dat zij dat — hoevelen ook het slachtoffer geworden waren — straffeloos hadden kunnen doen. De bereidheid om meer te doen, bleek plotseling in veel hogere mate aanwezig dan voor de staking.

Daar kwam bij dat de persoonlijke dreiging voor bijna elk gezin door de nieuwe maatregelen veel en veel groter geworden was. De joden — uit hoeveel streken waren zij niet bijna ongemerkt verdwenen? De arbeidsinzet — die had wel al velen getroffen, maar toch in aanzienlijk geringere mate dan nu het geval zou zijn. Bovendien, velen — vooral op het platteland — hadden de Duitsers voor het eerst in al hun hardheid aan het werk gezien. Dat element leidde tot een grotere bereidheid de bedreigde medemens in bescherming te nemen. Op die bereidheid zou al snel in ruime mate een beroep gedaan worden.

Want de Duitse oproepen hadden maar gedeeltelijk succes. Van de 'vroegere studenten' kwam minder dan de helft zich op 6 mei melden. Van

de meer dan 1000 militairen die zich op 7 mei moesten melden, verschenen er 650 en van hen hadden er 200 vrijstellingsbewijzen op zak, zodat zij weer naar huis konden terugkeren. Zo ging het voort, maand na maand. Zij die niet aan de oproepen gehoor gaven, moesten onderduiken. Dat werden er vele tienduizenden, op de duur zelfs honderdduizenden. Er moesten adressen voor hen gevonden worden, ze moesten gevoed worden, daarvoor waren distributiebescheiden nodig. Dat men er in zo ruime mate in slaagde dat alles te verstrekken, is niet in de laatste plaats het gevolg van het psychologische resultaat van de stakingen.

En wat kwam er terecht van de directe aanleiding tot de staking, een staking die heel Nederland in rep en roer gebracht had en tussen de honderdvijftig en tweehonderd doden gekost had? Driehonderdduizend man zouden op basis van de proclamatie van generaal Christiansen in krijgsgevangenschap weggevoerd worden. Al met al werden het er door vrijstellingen om allerlei redenen, door het doorkruisen van de actie door de arbeidsinzet en door het massale onderduiken niet meer dan ten naaste bij achtduizend.

Op 10 mei beveelt Seyss-Inquart per telex zijn gevolmachtigden in Amsterdam, Rotterdam en de elf provincies binnen een week een Erfahrungsbericht over de stakingsdagen te sturen. De elfde tevens laatste vraag die de heren moeten beantwoorden luidt: 'Welke eindconclusies trekt u uit deze gebeurtenissen in het geval van een vijandelijke invasie?' Op één na rekenen allen dan op passief én actief verzet van het Nederlandse volk en bevelen soms bijzondere veiligheids- en terreurmaatregelen aan. Alleen de Beauftragter in Limburg geeft als zijn mening, dat de Duitse strijd- en hulpkrachten in zijn rayon bij een geallieerde invasie 'ohne weiteres' in staat zullen zijn de gelande vijandelijke troepen en de binnenlandse (Nederlandse) tegenstanders 'in elkaar te timmeren'. Uit een zestal van deze Erfahrungsberichte, die niet meer dan een globaal inzicht geven in de gedachtengang van enkele van Seyss-Inquarts adepten, lichten wij de volgende citaten.

Comring, Beauftragter in Groningen: 'De ex-bestuurders van de marxistische vakverenigingen, die grotendeels van een pensioen voorzien zijn en nu niets om handen hebben en ophitsend door het land trekken, moeten óf als gijzelaars gevat óf allemaal buiten Nederland aan het werk gezet worden. De leidende bestuursposten tot en met burgemeester moeten in versneld tempo door geschikte NSB'ers worden bezet. Daarbij moet men aan de Grootgermaans denkende burgemeesters de voorkeur geven boven de Diets denkende fascistische NSB'ers. De huidige NSB-burgemeesters moeten vergunning krijgen een wapen (onzichtbaar) te dragen. Onzerzijds moet uit dit algemene geval ook lering worden getrokken: buiten de NSB, haar nevenorganisaties en de Germaanse SS zullen wij thans vrijwel geen betrouwbare vrienden kunnen verwerven die, ook als het ernst wordt, voor de Duitse belangen in de bres springen. Wervingsmaatregelen in die richting zijn waardeloos en worden in het algemeen maar als een bewijs van zwakte uitgelegd.'

HUN ANGST, ONZE TROTS

Weidlich, Beauftragter in Overijssel: 'De laatste dagen kon herhaaldelijk worden vastgesteld dat de Nederlandse politie bij het constateren van de overtreding van het uitgaansverbod in het bijzonder tegen deutschfreundliche Nederlanders optrad en in vele gevallen anderen ongemoeid liet overtreden.'

Schwebel, Beauftragter in Zuid-Holland: 'Bij de staking is gebleken dat vele van onze tegenstanders nog telefoons en auto's en benzine hebben en onze vrienden die communicatiemogelijkheden vaak ontberen. De toewijzing ervan berust te veel bij de Nederlandse en Duitse economische en verkeersinstanties. Door grotere inschakeling van de politieke instanties moet worden gegarandeerd dat in een ernstige situatie onze vrienden en niet onze tegenstanders over de communicatie- en verkeersmiddelen beschikken die dan onmisbaar zullen zijn.'

Münzer, Beauftragter in Zeeland: 'Een grote fout wordt echter gemaakt bij het vrijlaten van gijzelaars, doordat men ziekten of hoge ouderdom als motieven toelaat. Deze gijzelaars richten na hun vrijlating onmiddellijk weer onheil aan. Bij velen doet alleen hechtenis wonderen! Dus: 1. de gevaarlijke elementen in hechtenis houden, ook al zijn ze ziek of te oud; 2. de minder gevaarlijken vaker door anderen vervangen. (...) De NSB-instanties beperkten zich ertoe ons — weliswaar vroegtijdig — inlichtingen te verstrekken waar wij moesten ingrijpen. Van de voormannen van het NAF (Ned. Arbeidsfront, 1-5-'42 opgericht onder leiding van NSB'er Woudenberg — Red.) hebben wij niets gemerkt. Tot dusverre werd ons één geval bekend dat de voorman zelf meestaakte; hij werd afgezet. (...) Het hart van de meerderheid van het Zeeuwse volk is bij de Duitsers, het verstand echter bij de mannen die de politieke en geestelijke macht over hen hadden — en nog steeds hebben, doordat het volk nog niet aan Duitslands overwinning gelooft.'

Schmidt, Beauftragter in Limburg: 'Ook al veroordeelt een klein deel van het Nederlandse volk (nationaal-socialisten en niet-stakers) de staking, toch geloof ik dat het grootste deel der bevolking er trots op is zijn eenstemmige wil aan de bezettende macht te hebben getoond. De bevolking toont zich thans jegens ons koel, afwijzend en men kan zeggen hoogmoedig en alleszins vijandig.'

Himmerich, plaatsvervangend Beauftragter in Limburg: 'Wij moeten ervoor zorgen dat in alle vitale bedrijven betrouwbare elementen de leiding hebben. Wij mogen ons daarbij zelfs niet door zakelijke overwegingen laten misleiden. Het is bijvoorbeeld in de huidige situatie helemaal niet zo doorslaggevend of een burgemeester op de hoogte is van de jongste uitvoeringsbepalingen van het Nederlandse gemeenterecht, maar het is voldoende als de burgemeester zijn naam kan schrijven. Hoofdzaak is dat deze man zo ongeveer de nationaal-socialistische idee heeft begrepen en dan weet waarop het in het beslissende uur aankomt. En het is bijvoorbeeld beter in een Wehrmacht-bedrijf een adjunct-directeur aan te stellen die weliswaar geen balans lezen kan, maar die desnoods met getrokken pistool bedrijfsleiders en personeel tot werken dwingt. (...) Wij mogen niet alle Nederlanders over één kam scheren en moeten meer dan ooit proberen het tegenover ons staande eenheidsfront te splitsen door verschillende beroepsgroepen of mijnentwege ook geloofsgemeenschappen verschillend te behandelen. Het mogen behouden van radiotoestellen biedt hier een welkome gelegenheid. We zullen dan misschien zover komen, dat er in de toekomst in Nederland drie groepen zijn: NSB'ers, radiobezitters en anti's. Als we dan door honger respectievelijk extra-toewijzingen nog een vierde groep konden creëren, dan zouden we al een belangrijk stuk dichterbij ons doel zijn gekomen.'

Gerard Emeis